

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

**JĀŅA EZERIŅA NOVELU APGUVES IESPĒJAS
11. KLASĒ MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS
PROGRAMMĀ**

DIPLOMDARBS

Autore: Jūlija Smirnova

Stud. apl. Nr.: SkLa030038

Darba vadītāja:

RĪGA 2008

Anotācija

Diplomdarba temats ir „Jāņa Ezeriņa noveļu apguves iespējas 11. klasē mazākumtautību izglītības programmā”. Temata izvēlei pamatu lika ieinteresētība ar J. Ezeriņa personību, dzīvi un daiļradi; skolas prakses laikā cieša sakarsme ar pašu autoru un viņa literāro devumu latviešu literatūrā.

Problēmas būtība: mūsdienu skolēna niecīga uzmanības pievēršana grāmatu lasīšanai un literatūrai kopumā. Diplomdarba pētījuma mērķis ir atrast piemērotas mācību metodes, mācību līdzekļus un mācību uzdevumus veiksmīgam J. Ezeriņa noveļu apguves iespējām 11. klasē mazākumtautību skolā.

Iegūtie rezultāti: skolēni gūst prieku un gandarījumu no J. Ezeriņa noveļu lasīšanas, izpratnes un analizēšanas. Skolotājs ieinteresēja skolēnus ar radošiem un interesantiem uzdevumiem, atrada netradicionālu pieeju daiļdarba lasīšanā, interpretēšanā. Skolēni ir atklāti radošai sadarbībai ar skolotāju, veiksmīgai pieredzes un viedokļu apmaiņai literāro darbu apguves laikā.

Annotation

The Theme of this Diploma Paper is „Novels Familiarization Possibilities Of Janis Ezerinsh At 11 Class In Minority Schools”. This theme was chosed because it is a great interest to learn and to know the life’s dates and fiction of J. Ezerinsh; in school practice was the theme about this writer and his literature’s writings in Latvia.

The problems of ens is little consideration conversion of modern pupil to book reading and literature at all. Doploma paper investigation objective is to find decentlies curricular ways and means, teaching aids and teaching tasks to come to successful J. Ezerinsh novels familiarization in minority secondary schools.

Teaching results: pupils are satisfied and glad about of reading novels by J. Ezerinsh, like to analise and take in a metter his literature’s writings. Teacher gave a big interest to the pupils with interesting and creative tasks, finded unconventional access of literature’s writings reading and interpretation. Pupils open their brains for siccessful cooperation with teacher and are ready to compare notes whole they read literature’s writings.

Atslēgvārdi: J. Ezeriņš, noveles, mazākumtautību skola.

SATURS

Ievads	4
1. Īss ieskats J.Ezeriņa biogrāfijas, daiļrades raksturojumā literatūras teorijas apguves aspektā.....	6
2. Daiļdarba uztveres māksla un apguves metodiskās iespējas	20
3. Valodas un literatūras apguves mijiedarbība.....	33
4. J. Ezeriņa noveļu apguves iespējas 11. klasē un praksē gūtās atziņas.....	43
4.1 Mācību stundu struktūra.....	44
4.2 Iespējamie praktiskie uzdevumi J. Ezeriņa noveļu apgūvē.....	49
4.3 Secinājumi un ieteikumi skolas darbā.....	54
Nobeigums.....	56
Secinājumi.....	57
Izmantotā literatūra un avoti.....	59
Pielikumi.....	61
1. pielikums. Mācību stundas konspekts	
2. pielikums. J. Ezeriņa dzīve, personība un daiļrade	
3. pielikums. Tests	
4. pielikums. Rakstnieku un dzejnieku izteikumi par J. Ezeriņu	
5. pielikums. Mācību stundas konspekts	
6. pielikums. Skolēnu asociācijas ar vārdu „mērkaķis”	
7. pielikums. J. Ezeriņa novele „Mērkaķis”	
8. pielikums. „Mākslinieku” zīmējumi	
9. pielikums. Mācību stundas konspekts	
10. pielikums. Pārbaudes darbs	
11. pielikums. J. Ezeriņa novele „Kādas blusas stāsts”	
12. pielikums. J. Ezeriņa novele „Zvanītājs”	
13. pielikums Praktiskais uzdevums	
14. pielikums. Praktiskais uzdevums	

IEVADS

Diplomdarba pētījuma saturā atspoguļojas J. Ezeriņa noveļu apguves iespējas problemātika. Pētījuma uzsvars tiek likts uz mazākumtautību skolas programmu, tā savdabīgumu un specifiku J. Ezeriņa daiļdarbu apgūvē vidusskolas 11. klasē.

Par galveno diplomdarbā pētāmo problēmu autore ir izvirzījusi mazākumtautību skolas skolēnu veiksmīgu iepazīšanu, izpratni un analīzi saistībā ar J. Ezeriņa dzīvi, personību un daiļradi, īpašu uzmanību pievēršot praktiskām nodarbībām. Svarīgs akcents tiek likts uz skolotāja un skolēna veiksmīgo sadarbību un mācīšanās procesu kopumā.

Diplomdarba mērķis: izpētīt un izanalizēt J. Ezeriņa personības un daiļrades apguves iespējas latviešu valodas kā otrās valodas apgūvē 11.klasē.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tika noteikti diplomdarba uzdevumi:

- nepieciešamās informācijas saistībā ar J. Ezeriņa personību, dzīvi un daiļradi atlase, akcentējot to iepazīšanas un apgūšanas nepieciešamību mazākumtautību skolā latviešu literatūras stundā;
- nepieciešamo metožu, uzdevumu un paņēmieni izvēle un atlasīšana saistībā ar J. Ezeriņa noveļu apgūvi mazākumtautību skolā 11. klasē;
- skolēnu personības audzināšanas iespēju apzināšana literatūras stundās;
- prakses laikā iegūto materiālu apstrāde, izvērtēšana, analīze un secinājumi.

Literatūras apgūvē skolā ir iekļautas visas četras valodas prasmes: lasīšana, runāšana, rakstīšana un klausīšanās, kuras ir neapšaubāma daiļdarbu apguves sastāvdaļa. Praktiskajās nodarbībās mazākumtautību skolā uzdevumu sastādīšanā un realizēšana praksē bija iekļautas visas četras valodas prasmes. Valodas prasmju integrēšana literatūras stundā nozīmē, ka skolēni mācās uztvert dzirdēto, lasīt, runāt un rakstīt vienotā procesā, „reālas” dzīves situācijas, modelējot tās. Tāpat kā cilvēka, skolēna personību mēs tveram vienotā veselumā, arī daiļdarbs tiek apgūts, mākslīgi neskaldot tā sastāvdaļās.

Diplomdarba autore prakses laikā strādāja Rīgas 53. vidusskolā, kur palīdzēja 11. klase skolēniem apgūt, izprast un izanalizēt J. Ezeriņa biogrāfiju, personību, un viņa galveno devumu literatūrā – noveles. Diplomdarba autores kā skolotājas uzdevums bija izvēlēties tādas mācību metodes un izvirzīt tādus

stundas mērķus, lai skolēniem būtu interesanti strādāt stundas laikā, un pēc iespējas skolēni iepazītu vairāk informācijas, kas attiecās uz J. Ezeriņu, ka arī prastu izvērtēt un izanalizēt guvumu.

Diplomdarbā ir iekļautas trīs lielas nodaļas: teorētiskā daļa, daiļdarba apguves metodika un praktiskā daļa. Visas trīs nodaļas atspoguļo saistību ar diplomdarba tematu un ir izstrādātas patstāvīgi, izmantojot gan dažādas grāmatas un literatūras avotus, gan diplomdarba autores iegūto personīgo pieredzi prakses laikā skolā.

Pirmā lielā diplomdarba nodaļa ir veltīta teorētiskam izklāstam par J. Ezeriņa dzīvi, personību un daiļradi; noveles žanra specifiku, to rakstīšanas īpatnībām un savdabīgumu. Diplomdarba šajā sadaļā ir iekļauta J. Ezeriņa noveļu datalizēta analīze, ka arī daiļdarba apguves māksla kopumā. Otrā metodiskā daļa ir veltīta saziņas prasmes mijiedarbībai, kura apvieno sevī visas četras valodas prasmes, kuras ir neatņemama daiļdarbu apguves sastāvdaļa. Trešā praktiskā daļa sastāv no mācību uzdevumiem, stundu plāniem, to izvērtēšanai un analīzei, balstoties uz personīgo pieredzi.

Pētījuma rakstīšanas laikā autore pārsvarā ir balstījusies uz sekojošiem literatūras avotiem:

- 1) **Ezeriņš J.** *Kopoti raksti 1955; 5. sēj., 5.-47. lpp.*
- 2) **Kiršentāle I., Smilktiņa B., Vārdaune Dz.** *Prozas žanri 1991; 139.-150. lpp.*
- 3) **Ausekle D.** *Daiļdarba interpretācija skolā 2003; 51.-89. lpp.*
- 4) **Ezeriņš J.** *Dzejas un prozas izlase 1978; 42.-200. lpp.*
- 5) **Rudzītis J.** *Literatūras mācība skolā 2000; 4.-67. lpp.*
- 6) *Mūsdienu metodikas rokasgrāmata skolotājiem 2004; 51.-88. lpp.*

1. ĪSS IESKATS J. EZERIŅA BIOGRĀFIJAS, DAIĻRADES RAKSTUROJUMĀ LITERATŪRAS TEORIJAS APGUVES ASPEKTĀ

Diplomdarba šajā sadaļā ir apkopota J. Ezeriņa dzīve, personība un daiļrade. Rakstnieka J. Ezeriņa biogrāfiskie dati ir nepieciešami, lai labāk izprastu autora daiļdarbus, jo rakstnieka dzīve un personība bieži vien ir cieši saistīta ar viņa daiļdarbiem. Autors var projecēt savu dzīvi un raksturu daiļdarba varoņu dzīvē un raksturos. Šīs zināšanas ir nepieciešamas gan strādājot ar daiļdarbiem dzimtajā valodā, gan arī mazākumtautību skolās (sk. 44. lpp.)

Protams, katra cilvēka dzīve ir salīdzinoši ilgstoša, to var aprakstīt diezgan detalizēti un sīki, bet šeit ir apkopoti tikai svarīgi un nepieciešamie fakti. Iepazīnot J. Ezeriņa dzīvi, personību un daiļradi, te ir pietiekami plaša informācija priekš 11. klases skolēniem mazākumtautību skolā, lai iepazītos ar galveniem notikumiem rakstnieka dzīvē, ka arī spētu izprast viņa rakstītos darbus. J. Ezeriņa biogrāfiskie dati, personība un daiļrade tika iekļauti literatūras mācību stundā (sk. piel. 1.,2.,3.,)

1891. gadā 9. aprīlī Bikseres Beiros piedzima Jānis Ezeriņš. J. Ezeriņa pirmā auklīte bija vecmāmiņa – dzīves gudra un laipna. Viņa stāstīja mazajam Jānim gudrības no tautas teikām un pasakām. Pavisam savādāka bija J. Ezeriņa māte Liene – reālas dzīves sievietē, diezgan stingra, kaut gan arī labsirdīga. Viņas stāsti par reālo dzīvi un reāliem cilvēkiem bija pilni reālistiskiem notikumiem, bija vieta arī humoram. J. Ezeriņa tēvs Andrejs Ezeriņš uzskatīja, ka ir jālasa daudz grāmatu, laikrakstu un arī jāseko līdzi dzīvei, kas rīt arī ārpus Beiriem.

Šādos apstākļos arī auga J. Ezeriņš. Šie apstākļi ietekmēja viņa dzīvi. Novērošanas spējas un fantāzijas izpausmes bija J. Ezeriņa rakstura īpašības kopš agrās jaunības. J. Ezeriņš dzīvo vientuļi savā fantāziju pasaulē, bez draugiem un rotaļu biedriem. J. Ezeriņš ir dīvains zēns, par viņu mēdza teikt, ka „bērns ir ļoti gudrs, tāpēc viņam nav atvēlēts ilgs mūzs”. Tāpat kā lielākais zēnu vairums – Jānis gāja ganos, arī apmeklēja pagasta skolu. Šajā laikā visspilgtākās raktura īpašības – reālists un fantasts. J. Ezeriņš nebija izlutināts zēns ģimenes trijstūrī. J. Ezeriņu var raksturot šādi: „Fiziski – slimīgi trausls; garīgi – dzīva temperamenta;

apveltīts ar lielu ziņkāri pret ārējo pasauli; maigu sirdi kautrības valgos, - tāds viņš iesāk savas dzīves patstāvības posmu” (1; 5.-10.).

J. Ezeriņš 1906. gadā iestājas Valkas skolotāju seminārā Valmierā, kur no lauku skolas viņš nokļūst trauksmainā dzīvē. Šajā laikā J. Ezeriņš pievēršas rakstniecībai – dzejā atspoguļojas romantisms, rezignācija, kalpošana tautai. Impulsīvais Jānis iet līdzī laika garam – trausls, slimīgs, impulsīvs, brīžiem pat drauskulīgs. Viņš daudz lasa, nododas mūzikai, glezno. Pēc draugu un radu stāstiem J. Ezeriņš ir pazīstams ka drauskulīgs zēns, temperamentīgs runātājs, jaunu ideju meklētājs. Šī laika portrets: „garie mati, provinciāls, drusku nolaidīgs tērps; skats domīgs, sapņu atblāzmojumu sejā”(2; 125. lpp.).

1910. gadā J. Ezeriņš aiziet uz Lazdonu – strādāt par palīgskolotāju. J. Ezeriņa dzīve ir ļoti aktīva – viņš piedalās teātra izrādēs, spēlē biedrības vakaros vijoli, ka arī vada kori un raksta.

1913. gadā J. Ezeriņš atrod sev dzīves palīgu un draugu – skolotāju Antoniju Erdmani. Viņu draudzība pārgāja lielā un mūžīgā mīlestībā. Savu pirmo sievieti veltīto dzejoli viņš uzrakstīja A. Erdmanei. Savās vēstulēs A. Erdmanei J. Ezeriņš raksta, ka dzīvē ir „bēdas un sāpes”, kuras jāizbēdā kopā, jo tad ir vieglāk dzīvot.

Šajā gadā rudenī J. Ezeriņš aiziet no Lazdonas un pāriet uz Saikavas ministrijas skolu, kur sāk strādāt par skolas pārzini. Līdztekus skolas un sabiedrības darbam J. Ezeriņš turpina literāro darbu. Šī posma dzeja ir dzidra, saulaina, optimistiskā. Viņu dēvē par kluso dabas dzejnieku. 1925. gadā izdots viņa dzejoļu krājums „Krāšņatas”. Pretstats klusam liriķim ir vēstules A. Erdmanei – reālas un skarbas. J. Ezeriņu nomāc cilvēku nenovīdība, nomāc slimība. J. Ezeriņam rodas konflikti ar saviem kolēģiem skolotājiem. Nenovīdība noiet līdz nelietībai, un slimības process plaušos progresē. Viņam ir grūti, bet viņš atkal smaida, smaida vienmēr nepatīkamos brīžos. J. Ezeriņš sāk rakstīt – joku lugu. Viņš ir daudz zaudējis no sava optimisma – veselība kļūst sliktāka. Bet viņš atrod sevī spēku visu pārvērst par humoru, kas pāriet smīnā: „Ar manu veselību kā zirgam ar dunduriem. Kad izguļas in izvaļājas – durieni aizskrien. Kad piecēļas, sākas atkal. Tāda piņķēšanās vien iznāk” (1; 24. lpp.).

1914. gadā J. Ezeriņu iesauca kara dienestā. Dzīve svaigā gaisā, kustība uzlabo veselības stāvokli, bet slimības process nebija likvidēts pilnībā. J. Ezeriņš sāk ļoti nopietni domāt par savu veselību – dodas ārstēties uz sanatoriju Kaukāzā. Trīs mēneši Kaukāzā ir vissaulainākie viņa mūžā – J. Ezeriņš atrod pats sevi. Vēstulēs A. Erdmanei skan optimisms un dzīvesprieks. J. Ezeriņš arī top brīvs no

sentimentāla romantisma, neapzinīgi sāk veidoties smalkais aistēts, nakošais stilists un novelists. J. Ezeriņa raksturā jūtama viengabalainība, dzidruma un vienkāršība. Prozas stils top par skopu, dzidru.

1916. gadā J. Ezeriņš salaulājas ar Antoniju Erdmani. Visu savu enerģiju J. Ezeriņš izlieto darbā skolā, bet vakaros un naktīs – literāram darbam. Drīzumā J. Ezeriņš nosūta laikrakstos savus darbus: „Malienas rudens”, „Slimais muiznieks” un „Kristus brūte”. Šajā laikā viņš tulko Oskara Vailda „Doriana Greja ģīmetni”. Rakstnieks un dzejnieks visu savu brīvo laiku ziedo literārajam darbam.

1918. gadā Latvijā ienāk okupācijas vara. Kads skolotājs apsūdz J. Ezeriņu administrācijai, viņu arestē. J. Ezeriņam draud izsūtīšana Vācijā. Pēc piecām nedēļām cietuma viņu atbrīvo. J. Ezeriņš paliek strādāt par palīgskolotāju, daudz raksta. 1919. gadā Rīgā iestājas „Brīvas zemes” redakcijā par literārās nodaļas vadītāju. J. Ezeriņa talants uzplaukst visā pilnībā: dzejnieks, novelists, recenzents un feļetonists. J. Ezeriņa strādāšanas veids ir savdabīgs – viņš meklē fābulas stāstiem un novelēm. Viņš raksta, kur gadās – viesnīcās, mājās, katrā brīvajā stūrī. Bieži J. Ezeriņš stāstu uzraksta vienā vakarā, vienā paņēmienā. Arvien biežāk palielinātu nakts darbu laikā rakstīšanu pārtrauc klepus. Pēdējos gados mutautiņā parādās sarkani plankumi. Bet J. Ezeriņa iekšēja trauksme nepāriet – viņš iet laukā ieelpot svaigu gaisu un turpina iesākt darbu.

J. Ezeriņa stāsti ir izkaisīti dažādos laikrakstos un zurnālos. 1922. gadā viņš sāk kopot tos krājumam. Savā krājumā „Leijerkaste” viņš bija iekļāvis vairākas noveles: „Cilvēks markā”, „Zvanītājs”, „Apburtais princis”, „Prātnieka atriešanās”, „Iegātnīša” un citas.

J. Ezeriņš kā rakstītājs, kā stāstītājs un smalks stilists bija iekārojis sev izcilu stāvokli, bet paliek par klusu un kautrīgu cilvēku, kāds viņš bija visu mūžu. Arī par J. Ezeriņa cildeno gara spēku var brīnīties, jo reti kurš varētu tik cītīgi un aizrautīgi strādāt, rakstīt un domāt. Reti kurš tā var. Slimība progresē ātriem soļiem. Ārēji viņš nevērīgi izturas pret savu slimību, bet zemapziņa dzen viņu kā ar pātagu strādāt, kamēr nav vēl par vēlu, jo viņš grib vēl daudz paveikt. Līdztekus noveļu un romānu rakstīšanai viņš tulko arī romānus.

1923. gadā par krājumu „Leijerkaste” Kultūras Fonds J. Ezeriņam piešķir godalgu. Darba griba palielinās, talants spilgti uzliesmo.

Slimība strauji progresē. J. Ezeriņa attieksme pret savu slimību ir pavirša, bet draugiem tas sagādā rūpes. Viņi pierunā J. Ezeriņu braukt ārstēties uz ārzemēm. J.

Ezeriņš bija ar mieru apskatīties citas zemes un citus cilvēkus, bet no ārstēšanas viņš aizmūk.

1924. gadā J. Ezeriņš pavada Rīgā. Slimība atklal dot bēdīgu ziņu par sevi. J. Ezeriņš bieži paliek bez elpas, bet griezties pie ārsta negrib. Kādu dienu viņš aizgaja spēlēt šahu, bet viņam paliek nelabi, nolema doties uz mājām. Temperatūra ir pāri 40 grādiem. J. Ezeriņam vairs nebija lemts piecelties no gultas, bet viņš pretojas izsaukt ārstu. Tuvojas nenovēršamais. Izsauktais ārsts nedod vairs nekādas cerības. 24. decembrī J. Ezeriņš pēkšņi beidza elpot.

Rets cilvēks, rakstītājs, mākslinieks tiek apglabāts Meza kapos (1; 34.-47. lpp.).

J. Ezeriņš ir ne tikai parasts rakstnieks, viņš ir novelists. Novelistikas žanrs ir diezgan sarežģīts, to apgūšanas un rakstīšanas process nav tik viegls. Skolotāja uzdevums, strādājot ar tāda tipa daiļdarbiem, ir iepazīstināt skolēnus ar noveles žanru. Varbūt tam nevajadzētu veltīt kādu atsevišķu stundu, var tikai pateikt galvenās noveles žanra iezīmes.

Skolēniem, lasot tāda tipa daiļdarbus dzimtajā valodā droši vien ir kāda pieredze, otrajā valodā novele kā žanrs neatšķirsies, tomēr skolotājam jābūt pārliecinātam, ka skolēni izprot šī žanra specifiku. Šajā sadaļā diplomdarba autore ir iekļāvusi noveles žanra specifiku, kuras aprakstu var izmantot, pirms iesākt strādāt mazākumtautību skolā ar J. Ezeriņa novelēm. Skolotājs var piedāvāt skolēniem arī uzdevumu par J. Ezeriņa daiļdarbu piederību noveļu žanram (sk. 53. lpp. un piel. 14).

„**Novēle** ir mazā epikas forma. Noveles saturs ir veltīts kādam atsevišķam, neparastam, negaidītam notikumam cilvēka dzīvē” (3; 147. lpp.). Rakstnieku neinteresē, kas bijis pirms šī notikuma vai pēc tā, tāpēc nav vajadzīgs garš, detalizēts vēstījums un visu uzmanību var veltīt vienam notikumam, kas saistīts ar specīgu pārdzīvojumu. Novelē palaikam notēlots kāds ārkārtējs notikums. Piemēram, J. Ezeriņš novelē „Mērkaķis” parāda, ka masku ballē var neatšķirt cilvēku karnevāļu tērpā no īstā mērkaķa. Neparastie ārējie apstākļi rakstniekam ļauj daudz spilgtāk atklāt cilvēku iekšējo pasauli.

G. Bībera un I. Freidenfelda grāmatā „Literatūras teorija” tiek norādīts, ka da žreiz rakstnieki liek darboties arī neparastiem cilvēkiem, pretrunīgiem raksturiem. Līdz ar to novelēs ir daudz asu konfliktu, sarežģījumu, kas bieži vien beidzas ar negaidītu atrisinājumu. Parasti noveles saturs atklājas spraiģā darbībā, cīņā, līdz ar

to novelei raksturīgi dramatiski dialogi, un tāpēc arī daudzas noveles dramatisējuši gan paši autori, gan citi rakstnieki.

Novelē, tāpat kā stāstā, rakstnieki izsaka arī savas atziņas un vispārinājumus par dažādām dzīves parādībām. Tā, piemēram, J. Ezeriņa noveles pauž daudz atziņu par cilvēka morāli un viņu dzīves vērtību. Lai vēl labāk izteiktu savas idejiskās ieceres, rakstnieki sakārto noveles īpašos krājumos ar vienu tematiku un noteiktu idejisku saturu (3; 147.-148. lpp.).

Novele no asprātīgas situācijas vai anekdotiska notikuma tēlojuma tiek virzīta padziļinātā reālisma, psiholoģisma virzienā. Varoņa dzīve ietvērta ilgākā laikposmā, visbiežāk tā ir nelaimīga, un pats galvenais – liela nozīme liktenim, nolemtībai. Vairākas noveles veidotas kā secīgu, liktenīgu kļūdu virkne – gan cilvēki cits citā viņas vai arī tiek piekrāpti, gan arī nelabojamas kļūdas izraisa dažādi pārpratumi, nejaušības.

20. gadsimta reālisms lielā mērā transformē žanru, tas iegūst daudzveidību, ietverot asu dramatismu, psiholoģismu, arī satīru, ir mazāk atkarīgs no jebkādiem formāliem nosacījumiem. Novele daļēji atteicās no klasiskās tradīcijas – attēlot galvenokārt neikdienišķus notikumus, ekstremālas situācijas. Tieši otrādi, rakstnieki vairāk pievērsās cilvēkam parastās dzīves situācijās un šo situāciju pretstatā akcentēja īstenības traģismu vai arī atklāja konkrētas parādības sociālajā dzīvē.

Jaunākajā novelē var vērot dažādu stilistisko formu izmantojumu. Groteska, paradokss, vides un apstākļu, arī raksturu nosacītība, psihisko iespaidu virknējums, padziļināts, analītiski virzīts psiholoģisms zināmā mērā pārveido dzīves norišu dabisko veidu un formu. Novele it kā arvien tālak atiet no klasiskajiem žanra normatīviem, jo tās attīstība, tāpat kā stāstam, vienmēr cieši saistīta ar literāro virzienu strāvojumiem, metodes principiem u. tml. Šobrīd novele neapšaubāmi ir stilistiski bagātāka un psiholoģiski sarežģītāka. Tas nozīmē, ka novele saglabā savu satura neparastumu, jo netipiskais un ārkārtējais var ienākt lasītāju dvēselē slēptā veidā, kā emocionālais zemteksts. Noveles žanrs ir interesants un neparasts ar to, ka palīdz asi un negaidīti izgaismot dažādas dzīves situācijas un pretrunas (4; 139.-142. lpp.).

Katram rakstniekam ir savas rakstīšanas īpatnības, J. Ezeriņš arī nav izņēmums. J. Ezeriņa radošais ceļš arī ir diezgan ilgs. No sākuma viņš rakstīja dzeju, pēc tam prozas darbus, bet pēc tam no prozas viņš bija atradis savu „es”

novēlu rakstīšanā. Skolotājam kā profesionālim būtu nepieciešams zināt arī faktus par J. Ezeriņa novēlu rakstīšanas īpatnībām. Krājot savu pieredzi, skolotājs kā profesionālis attīsta savu profesionālo un zinātnisko līmeni.

Neapšaubāmi, šie fakti noder arī mazākumtautību skolas skolotājam. Jo vairāk faktus skolotājs zina par daiļdarba autoru, jo lielāka iespēja ir piedāvāt skolēniem visdažādākus uzdevumus, vairāk iespējas skolotājam ir izdomāt savus radošus uzdevumus, strādājot ar J. Ezeriņa daiļdarbiem.

Novele 20. gadsimta 20. un 30. gadu literatūrā tiek uzskatīta par vienu no spēcīgajām prozas žanra formām, novēlu mainīga un ietilpīga izteiksme atbilst daudzu rakstnieku estētiskajiem uzskatiem un individuālajam rokrakstam. „Atšķirības sižeta uzbūvē un žanra strukturālā centra – situācijas atveidojumā (komiska vai anekdotiska, traģiska vai traģikomiska) un atbilstoši tam – vēstījuma intonācija kļūva par pamatu divu klasisko žanra pamattipu – anekdotiskās situācijas un dramatiskās situācijas noveles paralēlai attīstībai un uzplaukumam” (4; 149. lpp.).

J. Ezeriņš – viens no latviešu 20. gadu redzamākajiem novelistiem – stingri balstās uz klasiskajām, it īpaši uz romānu noveles tradīcijām. Viņa noveles kompozicionāli tiek veidotas skaidri un samērīgi, ar neparastām, asām, bieži arkārtējām situācijām un spēcīgiem efektiem, kur dzīvo, satiekas un šķiras tik vieglprātīgie, neparastie, dažreiz tik naivi cilvēki – katrs ar savu neparasto raksturu. Notikums J. Ezeriņam ir galvenais, jo tam pašam ir sava filozofija un jēga. Jo notikums ir neparastāks un neticamāks, jo interesantāks un aizrautīgāks ir tā risinājums. J. Ezeriņš bija dzimis novelists, viņu vienmēr valdzināja iespēja savās novelēs parādīt cilvēka dzīvi kā likteņa rotaļu. Gadījums, laimīgs vai nelaimīgs, iegūst izšķirēju nozīmi, tikai tas spēj cilvēka vērtīgajam mūžam piešķirt kādu attaisnojumu vai otrādi – nosodīt viņu.

J. Ezeriņš ir pirmais rakstnieks, kas latviešu novelē radoši izmantoja klasisko, sevišķi romantiķu novelistikā dažādi variēto, maskas un karnevāla motīvu. Tas ienāk gan tiešā, gan arī nosacītā veidā, kur skumjais var priecāties, bet traģiskais pāriet komiskā. Aiz šīm pievilcīgajām maskām slēpjas paša autora attieksme – ironiskais zemteksts.

J. Ezeriņa novelēs paralēli ar parasto vēstījumu veidojas atšķirīgs vēstījuma tips, kurš balstās uz traģiskā un komiskā stila savienojumu. Novēlu intonātvās maiņas nereti ir tik straujas, ka spēj maldināt lasītāju. J. Ezeriņa smieklos var sajūst dziļu nopietnību, bet nopietnībā – jautru smaīdu. „Viņa raibais, viegliem,

mazliet nervoziem pieskārieniem tvertais dzīves materiāls, dažādu iespaidu uzliesmojums un apdzinums atgādina impresionistu gleznošanas manieri. Teikumi veidoti ļoti brīvi, tie ir it kā acumirkļīgas improvizācijas, kas fiksē varoņa domas, psihisko izjūtu momentus. Žanru bagātina spilgtas metaforas, neparastie salīdzinājumi” (4; 149.-150. lpp.).

J. Ezeriņš ļoti mīlēja klausīties citu cilvēku stāstus, vāca sižetus savām novelēm, ka arī labprāt stāstīja citiem savus sižetus novelēm. Stāstot savus noveļu sižetus citiem, J. Ezeriņš gribēja pārbaudīt klausītāju reakciju, veidoja secinājumus – vai bija vērts rakstīt noveli ar šādu sižetu. Reizēm noveles galīgais variants aizņēma tikai dažas stundas – iedvesmots J. Ezeriņš rakstīja visur: veikalā, darbā, mājās, rakstīja, kur pagadās. Viņam piemīt liels talants – no citu cilvēku stāstiem viņš varēja sakombinēt veselu noveli – interesantu, spraigu, piedzīvojumiem pilnu. J. Ezeriņš mācēja izcelt tikai vienu neparstu, negaidītu notikumu cilvēka dzīvē, saistot to ar spēcīgu pārdzīvojumu. Bet sabiedrība, kurā uzturējās J. Ezeriņš, mēdza būt diezgan stingra un nosodoša. Bet, būdams pēc dabas jautrs un sabiedrisks cilvēks, J. Ezeriņš varēja lakoniski, viegli, bez īpašām piepūlēm kontaktēties ar visdažādākiem cilvēkiem – saviem kolēģiem skolotājiem, citiem rakstniekiem un dzejniekiem, ar parastajiem cilvēkiem. Šie cilvēki un šī sabiedrība arī figurē J. Ezeriņa noveļu sižetos, atstājot pozitīvo, dzīvo, sadzīvīgo un dažreiz juceklīgo iespaidu uz lasītāju.

Dagmāra Ausekle savā grāmatā „Daiļdarba interpretācija skolā” raksta, ka „interpretējot Ezeriņa daiļradi, to var skatīt arī cauržanra teorijas un vēstures jautājuma prizmu, jo viņa noveles var tikt uzlūkotas par savdabīgu žanra attīstības modeli miniatūrā”. D. Ausekle uzsver, ka „pieveršoties noveles kompozīcijas un citiem teorijas jautājumiem, J. Ezeriņu var salīdzināt ar ievērojamākiem latviešu novelistiem, bet viņa darbus var lasīt arī Eiropas un pasaules novelistikas kontekstā, tā paplašinot ne tikai skolēnu redzesloku un padziļinot viņu izziņas intereses, bet arī palīdzot nonakt pie atziņas, ka augstāko vērtību meklējumi arvien ir bijuši cilvēces gaišāko prātu uzmanības lokā, tie ļāvuši viņiem sadoties rokās pāri gadsimtu un nacionālo valstu robežām” (5; 51.-53. lpp.).

Diplomdarba autore piekrīt D. Auseklei, kura atzīst, ka neapšaubāmi novele ir viens no sarežģītākajiem prozas zanriem. To ir atzinuši gan slavenie noveles meistari, gan literatūras zinātnieki un ievērojamie kritiķi. Andrejs Upīts savā rakstā „Par latviskās padomju noveles pacelsmi” atzīst, ka „neviens latviešu

rakstnieks nav ar noveli iesācis savas prozas gaitu” (6;121. lpp.). D. Ausekle uzskata, ka A. Upīts ar to uzsvēr domu, ka autoram, kas grib pievērsties noveļu rakstniecībai, ir nepieciešama zināma prasme, profesionālā meistarība un briedums.

Svarīga noveles īpatnība ir tās mainīgums un nepastāvīgums. V. Turbins izteica atziņu, ka „jebkura literatūras žanra attīstībai nepieciešams nosacījums ir tā spēja nonākt pretrunā pašam ar sevi” (7; 214. lpp.).

D. Ausekle uzskata, ka par galvenajām noveles žanra īpatnībām mūsdienās jāuzsver:

- 1) fabulas koncentrāciju;
- 2) spraigu, dramatisku darbības risinājumu;
- 3) negaidītu darbības pavērsienu vai atrisinājumu;
- 4) maksimālo izteiksmes līdzekļu koncentrāciju;
- 5) nelielu apjomu un ierobežotu darbojošo personu skaitu (5; 54.-55. lpp.).

Skolēniem literatūras stundā mazākumtautību skolā var arī piedāvāt J. Ezeriņa noveļu salīdzinājumu ar kādu citu noveļu rakstnieku, piemēram, ar Andreju Upīti vai Rūdolfu Blaumani (sk. 52.-53. lpp.). Protams, svarīgi ņemt vērā tādu faktu, vai skolēniem jau bija saskarsme ar kādu no šiem novelistiem. J. Ezeriņš latviešu literatūrā pieder pie spilgtākajiem latviešu novelistiem kopā ar Rūdolfu Blaumani un Andreju Upīti.

Piemēram, R. Blaumanis latviešu literatūrā ieviesa noveles žanru un līdz pilnībai izveidoja psiholoģisko noveli. Bet A. Upīša satura un formas ziņā ir raksturīga liela daudzveidība, taču galvenais uzsvars tiek likts uz socialo un psiholoģisko konfliktu savienojumu, ka arī detalizēto raksturu psiholoģisko analīzi un izpēti. J. Ezeriņš latviešu literatūrā un īpaši novelistikā ir savdabīgs, jo gan ar savu pasaules uztveri, gan ar rakstības manieri atšķirās no pārējiem novelistiem. J. Ezeriņš savās novelēs attēlo kāda viena cilvēka mazu dzīves periodu, par pamatu ņemot ikdienišķa cilvēka dzīvi, problēmas un rūpes. Bet atšķirībā, piemēram, no A. Upīša, kurš savus varoņus satīriski tikai izsmej, J. Ezeriņš izdzīvo ar savu varoni visu šo dzīves fragmentu, jūt un cieš viņam līdzi.

Skolēni mazākumtautību skolā parasti jau 10. klasē ir iepazīnušies ar R. Blaumaņa daiļradi, līdz ar to var piedāvāt skolēniem salīdzināt J. Ezeriņa un R. Blaumaņa noveļu īpatnības. Uzdevumi var būt dažādi: kura autora noveles vairāk

patīk vai saista; var izdomāt diskusijas tematu, kas balstās uz daiļrades un īpatnību salīdzinājumu u. tml. (sk. piel. 13).

Diplomdarba autore uzskata, ka pat viens mazs sākums vai īss notikums cilvēka dzīvē var liktenīgi ietekmēt gan pašu cilvēku, gan viņa dzīvi. Dzīve sastāv no sākumiem, no momentiem, bet cilvēki dažreiz neaidomājas par to, ka pat viena minūte var būt liktenīga. Šo liktenīgumu savās novelēs lasītājiem parāda J. Ezeriņš.

Šāda attieksme pret dzīvi, to īstenību ir raksturīga J. Ezeriņa daiļradei. J. Ezeriņam ir īpašs dzīves skatījums, īpaša materiāla atlase savām novelēm, līdz ar to arī īpašs skatījums uz cilvēku pašu un viņa dzīvi.

J. Ezeriņu diezgan maz interesē ārējās un apkārtējās dzīves notikumi un situācijas, bet vairāk uzmanības viņš velta cilvēka raksturam, tā īpatnīgumam un savdabīgumam, atklāj šo raksturu neparasti, savienojot ar dažādām situācijām. D. Ausekle uzsver, ka „Ezeriņa tēlotie raksturi daudzos gadījumos determinē ārkārtējās situācijas, tas vairs nav akls gadījums, nejaušība, kam novelē pašam par sevi ir tik liela nozīme un kas rada dažādus sarežģījumus varoņa liktenī, tā ir Ezeriņa varoņu raksturu loģika, kas rada šos sarežģījumus” (5; 56.-57. lpp.).

J. Ezeriņš savā novelē „Mērkaķis” parāda lasītājiem galvenās varones – baroneses Šlipenbahas rakstura īpašības. Šī trīsdesmitgadīgā sieviete ir tik daudz izmīlējusi, tik daudz redzējusi dažādus vīriešus savā dzīvē, bet joprojām bija viena. J. Ezeriņš atklāj galvenās varones raksturu – nogurušu, izmīlējušu sievieti nekas vairs nevar parsteigt, un J. Ezeriņš nosoda savu varoni ar pedējo iespēju – mērkaķi. Viņš parāda lasītājiem, ka tāds iznākums bija vienīgā iespēja atgriezt sievieti pie dzīvības un taja pat laikā nonāvēt viņu. J. Ezeriņa uzskats par mīlestības izpausmi ir divpusējs – ne vienmēr mīlestība ir kaut kas gaišs un cildens, bet vienmēr paliek arī medaļas otrā puse. J. Ezeriņš savā novelē savienoja cildeno ar ikdenišķo, bet skaisto ar drausmīgo (sk. 47. lpp. un piel. 9.,10.).

J. Ezeriņš ir neapšaubāmi izcils noveļu meistars – ar savu neparasto oriģinalitāti, ar savu īpatnējo rakstīšanas stilu, ar savu smalko raksturu izjūtu, ar negaidītiem, pārsteidzošiem un brīnumainiem atrisinājumiem.

J. Ezeriņa daiļradē tiek saskatāmi tādi rakstīšanas principi, uz kuriem balstījās Edgars alans Po. Edgars Alans Po atzīst, ka daiļdarba radīšanā ir nozīmīgi sekojoši kritēriji:

- 1) oriģinalitāte ir viena no nozīmīgajām un vērtīgajām mākslas īpatnībām;
- 2) neparasta, spilgta un neatkārtojamā efekta klātbūtne;

- 3) smalkuma izjūtas un sarežģītības savienojums;
- 4) noteiktās jēgas nepieciešamība, kaut pavisam miglainas;
- 5) spēja parādīt fantāziju, bet nepārkāpt reālītātes robežas (8; 110.-120. lpp.).

J. Ezeriņa noveles var analizēt un pētīt no dažādām pusēm, izmantojot dažādas pieejas un metodes. Skolotājam pēc iespējas ir jāattīsta sava profesionālā pieredze un jāpapildina arī savas teorētiskās zināšanas. Attiecībā uz mazākumtautību skolas skolēniem, šiet piedāvāta analīze var būt par grūtu, kaut gan to arī var izmantot, ja skolēniem ir pietiekami augsts valodas zināšanu līmenis, skolēni ir dziļi attīstīti ne tikai latviešu valodas apguvē, bet arī literatūras apguvē.

D. Ausekle norāda, ka „tendence balansēt uz realitātes un fantastikas robežas, kas noder par vairāku Ezeriņa darbu pamatu, raksturo arī īpašu pasaules skatījumu, kas literatūras zinātnē tiek dēvēts par karnevāliskumu” (5; 60. lpp.).

Literārzinātnieks M. Bahtins par nozīmīgākām karnevalizācijas iezīmēm dēvē:

- 1) tendenci atrast robežas starp stilu un zanru;
- 2) morālu eksperimentēšanu;
- 3) fantāzijas un avantūras savienojumu;
- 4) prasmi savienot cēlo ar ikdienišķo, ikdienas tēlus novest līdz fantāzijai;
- 5) īpašu dzīves spēli, kas provocē negaidītas situācijas:
 - a) cilvēki kļūst vienlīdzīgi kada notikuma priekšā;
 - b) mainīgums spēlē – bagāts var kļūt par nabagu un otrādi;
 - c) krīze – cilvēks jūtas it kā uz robežas;
 - d) reducētais laiks;
- 6) Smieklus kā īstenības redzējumu un īzziņas veidu;
- 7) Tieksmi tuvināt tālo, savienot nesavienojamo (9; 307. lpp.).

J. Ezeriņa daiļradē neapšaubāmi ir sastopami atsevišķi šī stila elementi. Par karnevālistisko iedabu J. Ezeriņa daiļradē liecina tas, ka leijerkastes motīvs apvieno visu viņa literāro devumu. J. Ezeriņš uzskatīja, ka literatūrā jābūt visam – gan cēlajam, gan zemiskajam. Ja šīs parādības neizslēdz viena otru, tad tām var būt kāds vienojošs motīvs. Tā arī ir leijerkaste, jo tajā, pēc paša J. Ezeriņa vārdiem, ir „kāda specifiska dzīvība, viņai ir savi jautri un savi ļoti bēdīgi gabali...” (10; 174. lpp.).

J. Ezeriņa tēlošanas maniere – rādīt visa dzīvā nebeidzamu sakarību. J. Ezeriņa pārlicība: visam reiz jāpazūd, bet nekas nepazūd bez pēdām. Tāds uzskats pietuvina J. Ezeriņu pie romantiķiem, tāda ir karnevāliskās pasaules uztveres būtība, kas piemīt J. Ezeriņa daiļradei.

„Galvenais karnevāliskajā pasaules izjūtā ir attieksme pret šo cilvēku, kurš netiek uzsvērts kā atsevišķa bioloģiskā būtne, bet kā Visuma daļa, tātad kaut kas universāls. Individuālā cilvēka ķermenis tiek skatīts nesaraujāmā saistībā un vienotībā ar sociālo un kosmisko sfēru” (5; 69. lpp.).

J. Ezeriņa daiļradē nozīmīga vieta bija veltīta mājas arhetipam. Māju var uztvert ne tikai kā ierobežotu un noslēgtu telpu, bet mājas var būt arī sēta, lauki, ezers un debesis pāri visam. Šādu pieeju var noteikti izmantot, strādājot mazākumtautību skolā, jo mājas tematika var būt diezgan tuva skolēniem, ka arī skolēni ir spējīgi izteikt savu viedokli un argumentēt to, pārrunājot doto tematu. Katram cilvēkam ir savas mājas, tikai katram tā māja ir savdabīga. Skolēniem var piedāvāt izlasīt J. Ezeriņa noveli „Jegātnīša”, kur parādās mājas arhetips, pēc tam izdomāt sarunas tematu vai izvirzīt problēmu, kur skolēni var izteikt savu viedokli, pamatojoties ne tikai uz J. Ezeriņa novelēm un J. Ezeriņa biogrāfiju, bet balstoties arī uz personīgi pieredzi.

Andris Rubenis uzskata, ka „cilvēks izjūt savu identitāti ne tikai ar dievišķo pasauli, organisko dabu, bet arī ar neorganisko. Cilvēks nav svešs šai pasaulei, jo ir piesaistīts tai ar visu savu miesu. Nav cilvēkā tāda elementa, kas nebūtu iesaistīts pasaulē kā vienotā veselumā. Dzīvot var tikai „mājās”, kuras vienmēr ir bijušas viens no dziļākiem simboliem, kas pauz indivīda nesaraujamo saistību ar apkārtējo telpu, vidi, realitāti kopumā” (11; 19.-20. lpp.). D. Ausekle norāda, ka J. Ezeriņa mājas ir pieturas punkts Visumā. Ezeriņa pasaulē nav drošības, stabilitātes, pastāvīguma. Ezeriņa pasaule ir mainīga, pasaule, kas nestāv uz vietas, katru brīdi notiek kaut kas jauns – kustība un dzīvība.

Kas tad īsti ir mājas? Katram cilvēkam ir sava atbilde uz šo jautājumu – mājas var būt noslēgta telpa, bet var būt ka mājas ir Visums, mājas ir tur, kur cilvēks eksistē. J. Ezeriņam māju simbola atšifrējums ir milzīgs – māja ka noslēgta un norobežota telpa, kur cilvēks dzīvo, var atgriezties tur un atpūsties. Bet tādai mājai ir arī cits pretstats – cilvēka kaps, kur mūžīgi dus cilvēka fiziskais ķermenis.

J. Ezeriņa novelē „Iegātnīša” galvenai varonei Mārai bija savas mājas. Liekas, kas var būt labāks, drošāks un mīļāks cilvēkam par māju, jo māja ir tā vieta, kur cilvēks jūt drošību, var atpūsties un pavadīt savus miera brīžus. Bet Mārai viņas mājas bija kā traucēklis viņas dzīvē, jo meitenei vissvarīgākais dzīvē bija mīlestība. Vinā gribēja, lai cilvēki mīlētu viņu kā personību, bet visi pievērsa uzmanību tikai viņas mājām. Māra arī maldījās savā mīlestībā un mīlotā cilvēkā, jo viņš nenovērtēja Māru kā cilvēku, bet redzēja tikai lielu un skaistu māju. Māra neuzskatīja savas mājas kā dāvanu, kā kaut ko labu, bet redzēja tajā tikai šķērslī laimīgai dzīvei (sk. 53.-54. lpp.).

Novelē „Kristus brūte” māja ir galvenokārt pagalms zem lielām debesīm, bet pati ēka un telpas noliktas otrajā plānā. Marija par mājām saka tā: „Mūsu majas pagalms bij zaļš un saulains. Tāda es uz viņa” (12; 42.lpp.). Visā noveles sižetiskajā līnijā mājas saistās ar atvērtu, nevis ar slēgtu telpu: kalns, ezers, pagalmā augoši oši.

J. Ezeriņam savas mājas pieaugušajā dzīvē faktiski nebija, jo vecāku mājas tika pārdotas parādu dēļ. Varbūt J. Ezeriņam gribētos savas mājas, kur viņš varētu strādāt, pavadīt brīvo laiku un atpūsties. Līdz ar to tieši tāds ir mājas simbols un to atspoguļošana J. Ezeriņa novelēs. Mūža garumā viņam bija vairākas apmešanas vietas, bet pēdējas dzīves dienas J. Ezeriņš pavadīja savas māsas Marijas dzīvoklī Rīgā.

J. Ezeriņa noveles ir interesantas ne tikai ar savu savdabīgumu, bet arī ar vienu interesantu iezīmi – rakstnieks liek lasītājam aizdomāties par noveles notikumiem un varoņu rīcību, ka arī atstāj lasītājam pašam veidot secinājumus. Mazākumtautību skolā, izmantojot dažādas J. Ezeriņa noveles, var dot skolēniem iespēju pašiem izteikties, ļaut paust savu viedokli, izjūtas un domas. Skolotāja uzdevums ir iemācīt skolēnus ne tikai lasīt daiļdarbu, bet arī dziļi izprast to, meklēt autora ieceri, autora attieksmi pret saviem varoņiem, ka arī autora nolūku, kuru viņš nes saviem lasītājiem.

J. Ezeriņš ir īsts un neapšaubāms reālists, bet viņā novelēs ir jūtama fantāzijas, impresionisma un romantisma savijums. Galvenā romantisma pretruna ir pretruna starp dzīves realitāti un idealizēto fantāziju, romantisma pamatā atrodas sapnis par ideālu cilvēku un ideālu sabiedrību. J. Ezeriņš savās novelēs nekad nepasaka pēdējo vārdu par cilvēku vai sabiedrību, viņš vienmēr atstāj šo iespēju lasītājam un saviem varoņiem atstāj iespēju tālāk izpausties un izteikties.

Piemēram, novelē „Pusdienas ar mūziku” J. Ezeriņš atstāj lasītājam cerību, ka kādreiz Marča kungs vēlreiz satiks savu dēlu, parunās ar viņu, un viņi atkal dzīvos laimīgā ģimenē: „Bet, kad dažās turpmākās dienās viņš izdzirda divas trīs lejerkastes uzreiz, tad nezina kāpēc iedomājās, ka viņam ir vairāki dēli un tie nu visi iznākuši, lai spēlētu tēvam par godu” (12; 87.lpp.).

Romantisma personībai atbilst arī J. Ezeriņa noveles „Zvanītājs” galvenais varonis Krišs Krustdēls. Ikdienā viņš ir parasts zemnieks, kuram ir ģimene. Bet dzīvo viņš tikai tajos brīžos, kad uzkāpa baznīcas tornī un zvanīja baznīcas zvanus. Lielu zvanu, karam sākoties, evakuēja. Zvanītājs palika bez savas mīļotās nodarbes, bez savas laimes uz dzīves. Krišs palika nedzīvs, kopā ar zvana evakuēšanu aizgāja arī viņa dvēsele. Krišs nespēja piedzīvot šo traģisko notikumu, viņu atrada naktī baznīcas tornī, kur viņš bija pakāries aizvesta zvana vietā, ar savu šūpošanos šķindinot mazu zvaniņu savā rokā. Skolēniem mazākumtautību skolā var piedāvāt mācību uzdevumu „debates” (sk. 50.-51. lpp.).

J. Ezeriņu saista arī impresionisma virziens – spēja uzsvērt vienu acumirkli un ļaut tai izplūst. Zenta Mauriņa norāda, ka impresionisti piedāvā mums „noteikti norobežotus un cieti konturētus ķermeņus, bet plūstošus, vienā acumirkli dzimstošus un jau nakošā dienā izgaistošus iespaidus, nevis pašu pasauli, bet mūžīgi rmojošas pasaules ilūziju” (13; 48. lpp.).

J. Ezeriņš arī nemitīgi tiecās pēc jauniem notikumiem un iespaidiem. Viņš parāda lasītājiem vienu dzīves momentu, ļaujot nojaust kāda pārdzīvojuma bezgalību, kas šķiet nepartraukti mainīgs, kas aizslīd un pats sevī jau ir noslēgums. Impresionisma iezīmes parādās vairākās J. Ezeriņa noveļu sižetos.

Pievēršoties konkrētāk impresionisma dziļākai izpētei, skolotājs var palīdzēt saviem skolēniem labāk izprast prozas ritma veidošanas noslēpumus. Skolotājs var parādīt un pierādīt, ka prozas autors ne tikai lieto vienveidīgas sintaktiskās konstrukcijas, bet padara teksta rindkopas par nozīmīgu ritma elementu. Analizējot pieturzīmes un noskaidrojot to lietojuma funkcijas, skolēni var justies kā īstie pētnieki, nevis kā pasīvi interpunkcijas likuma apgūvēji. I. Vītola savā pētījumā secina, ka „izvērtējot interpunkcijas lietojumu impresionistiskā vēstījuma prozā 20. gadsimta 1. pusē, jāsecina, ka līdztekus tipiskajam interpunkcijā pastāv arī zināms autoru individuāls iemīļoto pieturzīmju lietojums” (14; 186.lpp.).

Varbūt šādu uzdevumu pildīšana mazākumtautību skolas skolēniem var sagādāt lielas grūtības, kaut gan tā ir ļoti interesanta un airaujoša. Toties var

mēģināt iedot skolēniem kādu noteiktu nelielu noveles fragmentu, lai skolēni sākumā strādātu ar šo mazo daļu. Protams, skolotājam ir jāizskaidro skolēniem uzdevums tā, lai skolēni saprastu, kāpēc viņš ir nepieciešams. Skolotājam ir daudz jāpalīdz skolēniem šo uzdevumu pildīšanā, jo skolēniem būs sarežģīti to pildīt pašiem. Skolēni ar šāda uzdevuma palīdzību var saprast, ka autora individuālais un neatkārtojamais pieturzīmju lietojums, kas raksturīgs tieši viņam, padara prozas stilu par neatdarināmo, jo tur savijas autora dziļā personība un smalkā pasaules izjūta. Skolēni var justies kā varoņi, atklājot autora individuālo stilu, kas izpaužs ne tikai ar vārdu, frāžu un teikumu palīdzību, bet arī savdabīgai interpunkcijai ir svarīga loma personības atklāšanā.

Impresionisms neparedz garus ievadus, un darbība bieži vien sākas jau ar pirmo rindkopu. Spilgts šāda aizsākuma pamatojums ir noveles „Varavīksnes un zveja” sākums: „Un, lūk, atkal pīpe kūp. Un atkal dūmi kā pats baltais dārzeņu aizvijas priekšā, skrien vējš, pajauc, un cauri zariem es redzu: no kārdabības kalna nāk trīs dāmas. Citi viņas sauc par freilenēm, citi par dāmām. Man labāk patīk vārds dāmas, un tā arī es sāku: lūk, nāk atkal mācītājmuižas dāmas” (12; 200. lpp.). Svarīgākais ir rindkopas ritms un tā spraigā maiņa.

Ja lasītājs izsekos notikumu secību, tas var nonākt pie secinājuma, ka novele sastāv no maziem fragmentiem, kas ved pa cilvēka nobriedumu takām. To veido acumirkļīgie notikumi, kurus pat cilvēks pats bieži nepamana.

Cilvēks savā dzīvē iziet caur vairākiem dzīves posmiem – sākot no bērnības un aizejot līdz brieduma gadiem. Tikai ļoti apdāvināts rakstnieks spēj pilnībā atklāt šos posmus ar nelielas detaļas ritma izkārtojumu. J. Ezeriņš parādīja to saviem lasītājiem, jo viņš ir izcils noveļu meistars.

J. Ezeriņa novelēm bieži ir divi nobeigumi. Novelē „Varavīksnes un dzeja” autors piedāvā lasītājam divus nobeigumus: viens ir noveles risinājums bērna acīm, bet otrs – pieaugušā cilvēka skatījumā. Tas, kas bērnībā likās dramatisks un bīstams, pēc gadiem kļūst ilgots un kārojams. Bērnības atmiņas iegūst savu īpašu, neatkārtojamo nokrāsu.

Ar noveli „Varavīksnes un dzeja” var noteikti strādāt mazākumtautību skolā, bet labāk to iedot skolēniem izlasīt mājās, lai viņiem jau būtu noteikts priekšstats par noveles saturu un to īpatnībām. Klasē skolotājs var piedāvāt skolēniem izanalizēt galvena varoņa vecumposma specifiku: kā autors to parāda, kādus valodas līdzekļus viņš izmanto u. tml. Skolēniem noteikti būtu interesanti analizēt

noveli arī no šī aspekta. Šādu romānus var lasīt, izmantojot lasīšanu lomās, jautājumus un atbildes, prognozēšanu (sk. 49., 52. lpp.)

Protams, cilvēku iespaids ir atkarīgs no skatu punkta. Impresionisma gleznās, tuvumā skatoties, redzam tikai atsevišķas līnijas, bet īstā spožumā un krāšņumā glezna atklājas tikai no tālienes. J. Ezeriņa romānos arī ir daudz gaismas un mirdzuma, tāpat kā ekspresionisma gleznās. Šī gaisma nāk no acumirkļīgiem uzliesmojumiem, caur kuriem J. Ezeriņš redz cilvēkus un pasauli.

Dažreiz cilvēka dzīvē ienāk lielais mirklis, kurš nāk ar pasakainu gaismu un atstāj lielu iespaidu cilvēka dzīvē. Šīs gaismas dēļ ir vērts dzīvot (5; 78.-89. lpp.).

2. DAIĻDARBA UZTVERES MĀKSLA UN APGUVES METODISKĀS IESPĒJAS

Literatūras skolotājam ir svarīgi ne tikai panākt to, lai skolēni lasītu daiļdarbus, bet arī varētu uztvert to daiļdarbu, palaist caur sevi, caur savu būtību. Skolēni mazākumtautību skolās, kuriem latviešu valoda ir otrā valoda, ir spējīgi uztvert daiļdarbu tā, lai to varētu nosaukt par daiļdarba uztveres mākslu.

Skolēniem 11. klasē mazākumtautību skolā ir pietiekamas latviešu valodas zināšanas, lai viņi spētu ne tikai izlasīt un izprast daiļdarba tekstu, bet arī izteikt savu viedokli caur savas pieredzes prizmu. Skolēni, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, ir spējīgi strādāt ar noveļu žanru līdzvērtīgi saviem latviski runājošiem vienaudžiem (sk. 52.-53. lpp. un piel. 13).

UNESCO Starptautiskās Komisijas „Izglītība divdesmit pirmajam gadsimtam” ziņojumā ir nosaukti četri izglītības balsti, kas nosaka arī vispusīgi attīstītas, oriģinālas personības veidošanos, un tie ir: **mācīšanās zināt**, lai iegūtu izpratni; **mācīšanās darīt**, lai spētu radoši sadarboties ar apkārtējo pasauli; **mācīšanās sadzīvot**, lai varētu piedalīties un sadarboties ar citiem visās cilvēkdarbības jomās, **mācīšanās būt** personības pašpilnveides nolūkā.

Skolas darbā ir svarīgi īstenot vērtībuzglītību, izprotot to kā zināšanu, prasmju un attieksmju veidošanos mācību un audzināšanas procesā un kā personas attīstības rezultātu.

Jānis Rudzītis savā grāmatā „Literatūras mācības skolā” atzīst, ka „literatūras mācību kontekstā mūsu atziņu metodoloģiskais pamats ir kultūrfilozofija. Atbilstoši tai literatūra skolā ir vārda māksla un literatūras mācības – skolotāju un

skolēnu vērtīborientējošā sadarbība, resp., iesaistīšanās kultūras aprites procesā” (15; 4. lpp.).

Izpratne, zināšanas un prasmes pašas par sevi bez noteiktas vērtību sistēmas neveido brīvu, harmonisku personību. Literatūras stundās mūsdienās tam veltīta niecīga uzmanība. Mūsu sabiedrība vel joprojām nav vienojusies par noteiktu vērtību sistēmu, trūkst arī drošas mācību teorijas, kas atklātu vērtībizglītības būtību un organizācijas nosacījumus.

Skolotājs tieši nevienam nevar nodot savu pieredzi, bet viņa uzdevums – rādīt mācību nosacījumus, kādos katrs pats veido savu personību, palīdzēt ikvienam audzēknim kļūt tik labam, cik labs vien viņš spēj būt. Tas arī ir attiecināms uz literatūras stundām. Piemēram, strādājot ar daiļliteratūras tekstiem, ir svarīgi radīt katram audzēknim tādu vidi un nosacījumus, lai viņš justos drošs un pārliecināts par savu izteikto viedokli, ka arī prot atrast pārliecinošo argumentāciju saviem vārdiem.

Estētiķis V. Asmuss, runājot par daiļliteratūras uztvērēju, uzsver pretrunu, kas jāpārvar lasītājam. Viņa tēze: lasīšana ir darbs un jaunrade. Tādā darbībā lasītājs izturas pret lasāmo vai „skaitāmo” nevis kā pret tīru izdomu vai neticamo, bet kā pret savdabīgu īstenību. Tā nav pati dzīve, bet ir tikai tās tēls. Ja šīs divējādās apziņas nav, mākslas darba uztvere nevar notikt: „Daiļdarba saturs neiekļūst lasītāja galvā līdzīgi tam, ka ūdens ielīst no vienas krūzes otrā. Tas tiek reproducēts, virzot uz noteiktā gala rezultātu, ko nosaka lasītāja prāta, dvēseles garīgā bagātība. Šī darbība ir jaunrade. Nevienš daiļdarbs nevar tikt izprasts, ja lasītājs pats patstāvīgi, paļaujoties uz savu drosmi un risku, savā apziņā neveiks to ceļu, ko norādīs autors daiļdarbā. Sākot virzīties pa šo ceļu, lasītājs vēl nezina, pie kā viņu novedīs paveiktais darbs. Ceļa galā izrādās, ka viņa uztvertais, apjēgtais atšķiras no tā, ko uztvēris kāds cits, vispār – nedaudz savādāks. Dažkārt rezultāta atšķirība ir pat pārsteidzoši krasa. Bieži to nosaka pašā daiļdarbā ietvertu ceļu daudzveidība – tā saturiskais dziļums un bagātība. Ir daudzšķautņaini daiļdarbi, tāpat kā pati pasaule, tikpat neizsmeļami” (16; 62.-63. lpp.).

Diplomdarba autore pilnīgi piekrīt estētiķa V. Asmusa izteiktajai atziņai. Lasot jebkuru daiļdarbu, katram lasītājam rodas savi iespaidi, savas izjūtas un savas domas par izlasīto. Visi uzskati un priekšstati atšķirās, bet tur nevar būt pareizi un nepareizi viedokļi – katram lasītājam ir sava izpratne.

Šo atziņu neapšaubāmi var attiecināt uz J. Ezeriņa noveļu apguvi arī mazākumtautību skolā. Skolēniem varbūt nav tik plašas valodu zināšanas, kaut

gan vidusskolēni ir spējīgi uztvert katru daiļdarbu daudzveidīgi, izjutot tā valodas bagātību, māksliniecisko izteiksmes līdzekļu daudzveidīgu lietojumu, ka arī uztvert daiļdarba saturisko dziļumu visā to pilnībā.

Rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš ir teicis labus vārdus par estētisko un mākslas kultūru: „Nav daudz to, kuri mākslā var attīstīties tik tālu, ka spēj sniegt augstu baudu tūkstošiem citiem. Bet mums jācenšas, lai tūkstoši būtu spējīgi to baudīt, ko sniedz šie nedaudzie izredzētie. Skolotājiem te vajadzētu redzēt savu galveno uzdevumu .. Mums jācenšas pēc estētiskās kultūras” (17; 12.-13. lpp.).

Jūlijs Aleksandrs Students savā pedagoģiskajā sistēmā īpašu vietu ierādījis mākslinieciskajai izglītībai un mākslinieciskajai audzināšanai. Savā grāmatā „Vispārīgā paidagoģija” viņš atzīst, ka no visiem audzināšanas veidiem estētiskā audzināšana slēpj visvairāk neskaidrību. Autors norāda: „Lielu garīgu enerģiju prasa ne vien mākslas darba radīšana, bet tā uztvere, vērošana. Tikai tam, kas mākslā nemeklē juteklisku baudu un laika kavēkli, bet garīgu atspirdzinājumu un savas dvēseles stiprināšanu, atklājas mākslas mūžīgās vērtības” (18; 305. lpp.).

Parasti mākslas tēlus un ainas cilvēks uztver diezgan miglaini, mākslas darbs modina viņā ierosinātu interesi un nenoteiktas jūtas, ko rāda skaņa un kompozīcija, par kurām lasītājam ir diezgan neskaidra apziņa un kuras analizēt viņš daudz vai mazāk spējīgs. Te ir nepieciešama zināmā iepriekšējā izglītība, jo ir nepieciešams izprast daiļdarba būtību un specifiku, kaut gan katrs lasītājs uztvers daiļdarbu savdabīgi. Tas ir atkarīgs no lasītāja izdividūālās apdāvinātības uztveres spējām. Šai ziņā literatūras skolotāja uzdevums un pienākums ir rūpēties par to, lai neviens audzēknis neapmierinātos tikai ar vispārīgām zināšanām par kādu daiļdarbu, bet lai katrs, lasot literāro tekstu, to personīgi pārdzīvotu.

Diplomdarba autore uzskata, ka garīgo cilvēka kultūru, neapšaubāmi arī skolēna garīgo kultūru (pat ja latviešu valodu viņš apgūst kā otro valodu), raksturo nevis tas, cik daudz viņš ir spējis uztvert un saglabāt savā atmiņā par latviešu literatūru, bet cik dziļi un spēcīgi viņš to pārdzīvo savā dvēselē. Ikviens, kas ar patiesu ieinteresētību un smalkjūtību klusās stundās var priecāties par kādu daiļdarbu ir dziļāks estēts, nekā tas cilvēks, kurš daudz sabāzis galvā visādus literārus darbus, bet tie neaizkustināja sirdi un neaizgāja līdz dziļākām dvēseles slānim.

Rakstnieks un lasītājs veido savdabīgu mijiedarbību. Lasītājs ir rakstnieka daiļdarba uztverējs, kritiķis, līdzdomātājs, kuru lasītais teksts liek domāt, fantazēt, dzīvot un pārdzīvot līdz grāmatas varoņiem. Rakstītājs sniedz lasītājam savas

pārdomas un dziļas izjūtas, rakstītājs gaida sapratni, dziļu daiļdarba izvērtēšanu un analīzi. Rakstītājs ir viens, bet daiļdarba lasītāju ir daudz, un katram no viņiem veidojas savas jūtas un pārdzīvojumi, sava dziļa izpratne. Starp lasītājiem notiek pieredzes apmaiņas process, kas ļauj apkopot gūtus iespaidus un pārdzīvojumus. Šādā darbībā tiek iesaistīta visa cilvēka personība – gan apziņas, gan bezapziņas līmenī.

Esejiste un rakstniece Zenta Mauriņa uzskata, ka „grāmatas nozīmība mērojama ar lasītājos atstāto iespaidu” (19; 68. lpp.).

Pasaulē nav vienotas pedagoģijas, izglītības zinātnes, pedagoģiskās psiholoģijas, mākslas un kultūras būtības izpratnes. Arī mācību metodika iestājas nevis par kādu vienu universāli produktīvu mācību modeli, bet virza skolotāju domāšanu tā, lai viņš atbilstoši savai profesionālajai kompetencei meklētu un atrastu optimālus savas un skolēnu sadarbības variantus.

Saskaņā ar tradicionāli organizēto mācību procesu, skolotājs literatūru māca, bet skolēns – mācās. Literatūras procesa mācībās ir nepieciešams atzīt divpusēju procesu, lai skolotājs un skolēni literatūras stundās atrastos mijiedarbības procesā. Šādu mijiedarbības procesu iespējams organizēt arī mazākumtautību izglītības programmā, jo literatūras apguvei arī mazākumtautību skolā nav jānotiek pēc shēmas *lasīšana – tulkošana – satura atstāstīšana*, bet skolotāja tiesībās ir organizēt šādu mijiedarbības procesu starp skolēnu un skolotāju. Literatūras apguve otrajā valodā mūsdienās jau tuvinās literatūras apguvei dzimtajā valodā, līdz ar to literatūru arī otrajā valodā nav nepieciešams „mācīt”, bet skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēniem izprast daiļdarbu.

Amerikāņu zinātnieks Karls Rodzerss – humānistiskās psiholoģijas pamatlicējs – personības veidošanos saista ar pašaktualizāciju. Viņš izvirza paradoksālu ideju – vēršas pret mācībām, kurās skolotājs cenšas bērniem kaut ko iemācīt. Saskaņā ar K. Rodzera teoriju, skolēnam jāizglītojas pašam. Tāda mācīšanās nav tikai vienkārša faktu iegaumēšana, tā saistās ar pašā skolēna izjūtām, viņa paša atklāto, apgūto, kas ietekmē personību un uzvedību. Tikai šādā veidā notiek iemācīšanās. K. Rodzerss saka tā: „Kad cenšos mācīt – dažreiz es to daru - , mani pārņem šausmas par to, ka iegūtie rezultāti ir tik niecīgi, kaut gan šķiet, ka mācības norisējušas sekmīgi .. Domājams, tādās mācībās cilvēkam rodas neticība paša pieredzei un tiek iedragātas viņam pašam nozīmīgas zināšanas” (20; 336. lpp.). K. Rodzerss arī norāda, ka ir ļoti lietderīgas mācības grupā, kad

skolēns var apspriest daiļdarbu ar citu skolēnu un dalīties iespaidiem un pieredzē. Diplomdarba autore pilnīgi piekrīt K. Rodzera atzinumam, ka skolotājam ir svarīgi izvirzīt sev jautājumu: „Kā man citam palīdzēt?”, jo skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēnam izprast un veikt analīzes darbu, strādājot ar literatūras tekstu. Nevienam nevar attīstīt, sniedzot viņam gatavu pieredzi. Cilvēkam pašam ir nepieciešams realizēt savu radošo potenciālu. Pedagoģi savā darba metodikā var radīt emocionālu atmosfēru, kas sekmēs skolēna personības attīstību.

Būtiskā atšķirība pastāv starp jēdzieniem: literatūras mācīšana un literatūras mācības; mācāmā viela un mācību viela; skolēna personības bagātināšana un skolēna personības bagātināšanas sekmēšana. No paša skolotāja ir atkarīgs, kā viņš veidos savas stundas plānu vai mācību procesu kopumā – sniegt zināšanas vai sniegt mācību informāciju; nodot daiļdarba ietvertās mākslinieciskās vērtības vai aktualizēt daiļdarba ietvertās mākslinieciskās vērtības. Skolēniem ir svarīgi palīdzēt, lai viņi paši spētu radīt savas individuālās mākslinieciskās vērtības.

Mākslas darbu jeb daiļdarbu skolēns apgūst kā speciāli radītu estētisko vērtību, tā uztveršana rada baudījumu. Šeit var akcentēt lasītāja (skolēna) uztveres spēju, enerģiju un prieku par to, ka viņš pats var novērtēt mākslinieka radošo potenciālu. Daiļdarbu nevar ne mācīt, ne iemācīt, ne iemācīties. Skolēni sadarbībā ar skolotāju daiļdarbu var apgūt, iepazīt.

Literatūras mācību metodika ir saistīta ar attiecīgiem jēdzieniem kultūrfilozofijā, vispārīgajā didaktikā, pedagoģijā, psiholoģijā, literatūras teorijā, ētikā, estētikā un citās zinātnēs. Ja daiļliteratūras apguves būtību meklēt tikai kādā vienā no šiem aspektiem, tad mācību process iegūst vienpusīgu raksturu. Literatūras apguvi var uzskatīt par psihisko procesu un rezultātu, bet pats psihiskais process nereti ir nozīmīgāks par iegūtajiem un novērtējamajiem rezultātiem (15; 12.-49. lpp.).

Problēmsituācijas daiļliteratūras apgūvē veidojas diezgan bieži gan skolotājam, gan pašiem skolēniem. Lai rastos priekšstats par skolēnu un skolotāju mijiedarbību literatūras stundās mazakumtautību skolā noteiktā daiļdarba apgūvē, problēmjautājumu risināšanā jāiedziļinās, jāatrod izvērsti risinājumi.

1. Daiļdarba apgūvē mākslinieciskās vērtības veidojas citādi, nekā zināšanas par daiļdarbu.

Daiļliteratūra ir mākslas veids. Dažādas definīcijas šo mākslu saista ar attēlošanu, radīšanu, izziņu, vērtēšanu, spēli, mākslinieka pašizpaušmi un veidu, kā viņš rod saskarsmi ar citiem cilvēkiem. Māksla un literatūra atveido cilvēka esamību kopveselumā. Daiļliteratūra kā mākslas veids modelē vissarežģītāko sistēmu – cilvēku. Tajā var atrast visu – zināšanas un vērtības, realitātes atspoguļojumu un fantāzijas radītus ideālus, cilvēka pašizpaušmes veidus un saskarsmi ar sev līdzīgajiem.

Vārda mākslas struktūra ir daudznozīmīga ar daudzfunkciju raksturu.

Daiļdarbu var uzskatīt par rakstnieka pašizpaušmes veidu, kas kultūras apritē lasītājam un sabiedrībai var kļūt par nenovērtējamu māksliniecisko veidojumu.

2. Daiļliteratūras apguves nepieciešamība skolā.

Atbilstoši Valsts Pamatizglītības standartam māksla ir viena no izglītošanas jomām, kurā ietilpst literatūra kā mācību priekšmets. Tā galvenais uzdevums ir attīstīt skolēna harmoniskas personības veidošanos un attīstību, mākslinieciskās pašaktivitātes izraisīšanos.

Daiļliteratūras mācības mazākumtautību skolā skolotāja uzdevums arī ir vispusīgi attīstīt skolēna personību. Galvenais daiļliteratūras apgūvē otrajā valodā ir tas, ka skolēns lasa literāro darbu oriģinālā, nevis tulkojumā, līdz ar to viņam pavēras lielākas iespējas izprast literāro darbu visā tā pilnībā.

Literatūras mācībās paredzēta orientācija ne tik uz literatūras zināšanām, cik uz daiļdarba apgūvi (iepazīšanu). Svarīgi ir sekmēt nepieciešamo spēju attīstību, lai panāktu „skolēna atbildīgu attieksmi pret sevi, ģimeni, līdzcilvēkiem, savu tautu, Tēvzemi, cilvēci un aigstākajām morālajām vērtībām” (21; 7. lpp.).

3. Literatūras skolotāja lietojamie literatūras didaktikas principi blakus vispārdidaktiskiem principiem.

- Literatūras mācību, mākslinieciskās audzināšanas un ētiski estētiskās attīstības vienotības princips;
- literāro darbu satura un formas vienotības princips to apgūvē;
- daiļdarbu uztveres, analīzes un interpretācijas vienotības princips;

- apguves procesā ievērojams līdzsvars starp skolotāja un skolēnu sadarbības tēlaini emocionālajiem un intelektuālajiem komponentiem;
- optimāls samērs starp skolotāja rosinošo darbību un skolēnu pašaktualizāciju, pašdarbību;
- humānu savstarpēju attiecību veidošanas principa ievērošana, lai literatūras mācībās galvenokārt paši daiļdarbi kļūtu par mākslinieciskās saskarsmes, kā arī sociālo prasmju attīstības formu un līdzekli.

3. Zināšanas, kas sekmē daiļdarbu apguvi.

Skolā daiļdarbu pilnvērtīgu apguvi sekmē pietiekamas zināšanas literatūras teorijā un vēsturē, estētikā, ētikā, psiholoģijā, pedagogijā, reliģijas vēsture – zināšanas par kultūrvēsturisko situāciju, kādā radies daiļdarbs;

- par rakstnieku, viņa personību un daiļradi;
- par pašu daiļdarbu: rakstnieka ieceri, estētisko koncepciju, daiļdarba tematiku, centrālo ideju, sietu, kompozīciju, tēlu sistēmu, mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem u. tml.;
- par rakstnieka saistību ar nozīmīgām parādībām latviešu un citu tautu literatūras attīstību;
- iemaņas un prasmes daiļdarba lasīšanā, analizē un interpretācijā.

4. Literāro zināšanu apguve.

Skolotāja sniegto vai citādu mācību informāciju skolēnu psihiskā darbība parstrādā – uztver, apjēdz, analizē, izprot, veidojot zināšanas. Šīs zināšanas un darbības veidus izmanto pēc parauga, izkopjot prasmes un iemaņas, radošās domāšanas pieredzi, pārsvarā attīstot intelektuālās jūtas. Šāda pieredze ir vajadzīga, taču literatūras stundās ar to nepietiek.

5. Literatūras stundas nav aprobežojamas ar zināšanu un prasmju apguvi.

Literatūras mācību priekšmets skolā nav literatūras teorijas un literatūras vēstures kurss. Tajā galvenokārt ietilpst daiļdarbi kā mākslas darbi, ar tiem saistīts mākslinieciskais potenciāls. Ja to ignorē, literatūra skolā kļūst par vispārizglītojošu mācību priekšmetu un nepatur vārda mākslas specifiku. Tā gan saglabā izglītošanas, bet zaudē mākslinieciskās audzināšanas iespējas.

6. Galvenais daiļdarba kā vārda mākslas darba apgūvē procesuālajā ziņā.

Daiļdarbā apgūvē ir svarīga skolēna un mākslas darba mijiedarbība. Šo procesu var skaidrot kā lasītāja dialogu ar autora radīto intrapersonālo saziņu, spēli, mākslinieciski ievirzītu izziņas darbību un ar to saistītu dzīves un mākslas vērtību atklāšanu. Daiļdarba uztverē, analizē un interpretācijā priekšplānā izvirzās individuālās mākslinieciskās vērtības, kas saglabā saistību ar vispārcilvēciskajām un nacionālajām vērtībām. Zinātniskajā izziņā dominē jēdziens, mākslinieciskajā – tēls. Jēdziens un tēls nav viens un tas pats. Atšķirīgi ir arī to apguves ceļi. Daiļdarba uztveres procesi:

- 1) optimālā estētiskā uztvere;
- 2) faktu, notikumu slāņa uztvere;
- 3) racionāli ievirzīta uztvere;
- 4) emocionālā uztvere, kas balstās uz subjektīvām asociācijām;
- 5) visu daiļdarba komponentu vispusēja uztvere.

7. Mākslinieciskās vērtības izpausme.

Vērtība pauž cilvēka personiski intonētu attieksmi pret īstenību. Māksliniecisko vērtību rašanos nosaka daiļdarba emocionāli intelektuālais potenciāls, kam piemīt spēja ietekmēt, saviļņot, valdzināt, ierosināt, sagādāt estētisku baudu. Individuālās mākslinieciskās vērtības atklājas tikai uztverēja, daiļdarba un autora saskarsmē. Šāda saskarsme ir apmaiņa ar vērtībām. Māksliniecisko vērtību atklāšana ir mākslinieciskā audzināšana.

Mākslinieciskās vērtības ir saistītas ar dzīves vērtībām, taču nav vienādojamas; citādi daiļdarbs uztvērēja apziņā kļūst par ilustrāciju sadzīves parādībām.

Ja neatzīt vērtības, ideālus, nevar būt runas par vērtībizglītību, par audzināšanu. Klasiskā māksla un klasiskā literatūra joprojām saglabā savu aktualitāti un veido pamatu, uz kā balstās arī mūsdienu kultūra. Tikai katra paaudze nāk ar savu pagātnes mantojuma izpratni, respektējot arī vispārcilvēciskās vērtības, taču atzīstot, ka laika gaitā arī tās mainās. Mazākumtautību skolā skolēni var iepazīt arī citas, proti, latviešu tautības mantojumu, kas neapšaubāmi ir liela pieredze literatūras apgūvē vispār. Kultūras

vērtības sabiedrībā, arī skolā nevienam neuzspiež; tās katrs pats izvēlas atbilstoši savām garīgajām vajadzībām. Tās izglītības procesā ir iespējams rosināt, attīstīt, veidot.

8. Skolēna kā lasītāja kontakti ar daiļdarbu.

Uztvērējs veido garīgo kontaktu ar literatūras sacerējumu. Šis lasītāja kontakts ir personisks un individuāls. Lasītājs veido uztvērējvērtību, paužot pret daiļdarbu savu estētiski intelektuālu attieksmi, gūst estētisko baudījumu, tādā veidā ietekmējot savu garīgo pasauli.

Mākslas pedagoģija raksturo tādus daiļdarba uztveres veidus kā aizraujošā lasīšana, konfliktu, varoņu rīcības attiecināšana uz sevi, iejušanās tēlotājā situācijā.

P. Zeile savā grāmatā „Personība un vērtības” raksta, ka „mazliet vienkāršoti var izdalīt divus pamatlīmeņus daiļdarba uztverē. Pirmajā – zemākajā līmenī tiek uztverts galvenokārt sižets, darbības ārējie metri. Otro – augstāko uztveres tipu raksturo tāda sagatavotības pakāpe, kas ļauj brīvi „lasīt” mākslas konkrētu „valodu”, spēja izprast, atšifrēt rakstnieka nolūku un tā realizācijas ceļus, detaļas un nianšes, kas sagādā estētisko baudījumu” (22; 118. lpp.).

Vidusskolā tāda uztvere var rast izpausmi, jo daiļdarba iepazīšanā katrs lasītājs atklāj sevī savu versiju, savu teksta uztveri. Protams, arī tad, ja skolēni lasa daiļdarbu otrajā valodā – latviešu valodā.

9. Skolēnu ievadīšana daiļdarba mākslinieciskajā uztverē.

Katrs daiļdarbs pat no viena un tā paša lasītāja prasa atšķirīgu uztveri. Tai skolēnus sagatavo, ievērojot dažāda zanra un veida daiļdarba māksliniecisko savdabību, autora stila īpatnības, estētisko pozīciju, ka arī skolēnu uztveres iespējas.

Vispirms, skolotājam pašam vajadzīgas gan attiecīgas teorētiskās zināšanas, gan metodiskās prasmes tās likt lietā.

Antons Birkerts grāmatā „Rainis kā mākslinieks” raksta, ka „mākslinieka darbu raksturo viņa estētiskās attiecības pret īstenību: kā un kur viņš skaistumu redz, kā viņu mīl, kā un kur to meklē, kā krāj un glabā to savā dvēselē un kā to ievieido savos darbos. Viss tas stāv ciešā sakarā ar mākslinieka garīgo pasauli – ar viņa estētisko emociju, estētisko interesi, ar viņa māksliniecisko jušanos un domāšanas veidu” (23; 149. lpp.).

Klasē šos jautājumus var risināt, pievēršoties, piemēram, rakstnieka J. Ezeriņa dzīves gājumam, viņa kā vārda mākslinieka personības tapšanai. Kā zināms, stils tiek uzskatīts par rakstnieka personības sinonīmu. Palīdzot skolēniem iepazīt autora personības veidošanos, viņa uzskatu attīstību, ir iespējams arī radīt priekšstatu, kā mākslinieka būtība izpaužas viņa darbos. Skolotājam nepieciešams klasē tēlaini pastāstīt, kā viņš pats uztver konkrētu rakstnieka darbu – šajā gadījumā noveli, ko sev nozīmīgu tajā ir atradis. Tai pašā laikā ir svarīgi paskaidrot, ka daiļdarba uztvere ir radošs akts, kas ir ierosināms, bet nepakļaujas priekšstatiem. Tādā nolūkā var noderēt dažādi simboli, asociatīvie tēli un situācijas, autora un lasītāja dzīves pieredzē izjūstas un saglabātas ainas, vīzijas, tēli kā ētiski estētisko vērtību sistēmas.

Uztveri var ievirzīt un padarīt apjēgtu uzdevumi un jautājumi par daiļdarbu:

- 1) Kas saistīja jūsu uzmanību šajā daiļdarbā (epizodē)? Pastāstiet par to iespējami tēlainā veidā!
- 2) Ko jūs lasot izjūtat? Kādas priekpilnas izjūtas daiļdarbs, tā fragments jums sagādāja?
- 3) Kuri tēli jūsu iztēlē ieguva īpašu dzīvīgumu? Kāpēc?
- 4) Kuras situācijas rosināja spilgtas asociācijas, sakarus ar jūsu dzīves pieredzi?
- 5) Kuras epizodes jūs izceltu, pievēršoties rakstnieka stila krāšņumam?
- 6) Nosauciet kādu piemēru, kas liecina par rakstnieka valodas bagātību, frāzes ietilpību, oriģināliem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem! Kādu zemtekstu izlasītajā saklausījāt?

Jebkurā klasē nepieciešami diferencēti uztveres vingrinājumi, bet īpasi tad, ja iepazīstams daiļdarbs ir ar augstu nosacītības pakāpi.

10. Pedagoģiskie rosinātājlīdzekļi, izmantojamie literatūras mācībās.

Būtiska literatūras skolotāja kompetences iezīme ir viņa personības profesionālā pievilcība – radoša ierosme, spēja airaut ar dzīvā vārda spēku, virzīt mācību procesa dalībnieku sadarbību. Mērķtiecīgumu tai piešķir stingra pedagoģiskā pārliecība: arī literatūras mācībās personība var ietekmēt personību un personība veido pati sevi, ja skolotāja un skolēnu mijiedarbībai ir raksturīgas subjekta – subjekta attiecības, kas balstās uz humānismu, savstarpēju cieņu, izpratni un palīdzību, kā arī uz māksliniecisku saskarsmi ar daiļliteratūru. Šādos nosacījumos mākslinieciskā izziņa kļūst par sadarbību.

Literatūras skolotājs veic īpašu uzdevumu: ar savas personības ietekmi un daudzveidīgiem pedagoģiskiem līdzekļiem rosina skolēnu pašu aktīvu mākslinieciskas izziņas darbību, lai ikviens no tās dalībniekiem kļūtu par darbības subjektu apmaiņā ar garīgajām vērtībām.

Viens no neveiksmju cēloņiem ir mācību metožu neatbilstība kā vārda mākslas, tā apguves specifikai. Literatūrai ir saistība ar dzīvi, bet mākslas patiesības nav dzīves patiesības. Literatūras kā vārda mākslas apguves raksturu nosaka mācību (nevis mācīšanas) metodes jeb mācību procesa dalībnieku sadarbības veidi. Literatūras skolotāja rosinošās funkcijas būtība: ar savu personību, ar literatūras kā vārda mākslas specifiku saskaņotām mācību metodēm, kas saistās ar daudzveidīgu funkciju veikšanu, viņš aktivizē pašierosmi, virzot skolēnus uz arvien augstāku apguves līmeni.

Daiļdarba apguvei ir lietderīgi šādi sadarbības veidi jeb mācību metodes, kas attiecināmas arī uz J. Ezeriņa noveļu apguvi mazākumtautību skolā: daiļdarba fragmentu lasīšana, komentēšana, skaidrošana; pārrunas un daiļdarba analīze, problēmu risināšana; „prāta vētra”, dialogs, spēle, diskusija; ilustrāciju iepazīšana un zīmēšana, mākslinieciskā rakstura konkursi u. tml.

Daiļdarbu radošu apguvi rosina estētiskās vajadzības; tai nepieciešamas mākslinieciskās uztveres spējas, t.i, spējas uztvert daiļdarbus kā vārda mākslas darbus, spējas radīt ar vārdu; protams, katram vecumposmam šajā jomā ir savas īpatnības un irspējas. Daiļdarbu apguve virzāma uz daudzveidīgiem kontaktiem ar tiem, uz aizvien augstāku – to izjūtas un izpratnes – līmeni. Saglabājot līdzsvaru starp zināšanām, prasmēm, iemaņām un attieksmēm, ir iespējams panākt mākslinieciskās audzināšanas efektu.

Skolotāja un skolēnu sadarbības aspektā apguves process nav autonoma skolēnu darbība. Tajā iezīmējas arī skolotāja pedagoģiski mākslinieciskā darbība. Pedagoģa uzdevums ir nevis uzspiest skolēniem savu gribu, bet tālredzīgi stiprināt viņu pašpildināšanu – pašdarbību, pašierosmi, pašizziņu, pašregulāciju, pašaktualizāciju, cenšas panākt, lai katrs skolēns daļu no literatūras mācību satura apgūtu sev nozīmīgu vērtību līmenī (15; 53.-67. lpp.).

V. Suhomļinskis ir teicis: „Mācīšana nav mehāniska skolotāja zināšanu tālāk nodošana skolēniem, bet gan pirmām kārtām cilvēku attiecības” (24; 134. lpp.).

Tas ir pamats arī audzināšanas realizēšanai mācību darbā. Ja starp skolotāju un skolēniem nerodas garīga saikne, ja skolotājs nejūt mīlestību pret saviem skolēniem, ja starp abām pusēm neveidojas cieņa un lietišķas darba attiecības, tad audzināšana vispār nevar būt, bet mācīšana ir formāls faktu un notikumu sniegums, kas neļauj gūt kaut cik nozīmīgus rezultātus.

Skolotājam, kurš neizjūt mācīšanas prieku, nav ko darīt skolēnu auditorijā, viņam no pedagoģijas ir jāiet prom. Bet tomēr cik daudz vēl ir skolotāju, no kuriem skolēni baidās, bet arī neizjūt cieņu, neatver savu sirdi, jo klases priekšā viņi nejūt cilvēku. Šādas pedagoģiski kaitīgas situācijas ir viens no kaitīgiem ļaunumiem. Nekādas audzināšanas un mācīšanas metodes nevar pārvarēt barjeru, ko rāda skolotāju bezpersoniskums un skolēnu atturība. Skolēnu personības veidošana mācību darbā ir ļoti sarežģīts process.

Personību nevar veidot ar vienu metodi vienā stundā, jo tam ir nepieciešams izvērst un kopīgs metožu un iedarbību komplekss, kas pakāpēniski attīsta un veido skolēnu personību.

Svarīgi zināt, ka topošās personības veidošanu sekmē trīs pamatspēki – ģimene, skola, sabiedrība. Bērns, kas mācās skolā, ir jau lielākā vai mazākā mērā personība. Skolas uzdevums – attīstīt tālāk šo personību, ieaudzināt viņā spilgtas mūsdienu cilvēka iezīmes. Te jāpiezīmē, ka sabiedrības līdzdalība cilvēka personības veidošanā nav norobežojama vienīgi ar pēcskolas periodu, tā jaušama jau pirmsskolas gados un turpinās visu cilvēka mūžu.

Personības veidošana nekad nav pabeigts darbs. Cilvēkiem dzīves gaitā ir dažādas personības attīstības pakāpes. Var iezīmēt skolēnu personības veidošanas kritērijus, kas palīdzēs skolotājam veiksmīgāk izprast katra skolēna rakstura īpašības un veicināt skolēnu veiksmīgu personības veidošanu:

- 1) cilvēku attiecību skaistuma izpratni;
- 2) darba skaistuma un vērtības apziņu;
- 3) dzimtenes skaistuma un mīlestības izjūta;
- 4) skaistuma un kultūras izpratne sevī un apkārtējā vidē;
- 5) jutu un prāta attīstīšanas jēga;
- 6) patstāvīgas domas un darbības vērtība;
- 7) sabiedriskās un mācību aktivitātes nozīme;
- 8) kolektīvisma izjūta;
- 9) disciplīna un pašdisciplīna;
- 10) tikumība, morāle, pasaules uzskats;

- 11) radoša attieksme pret darbu;
- 12) ideju un pārlicību aizstāvēšana.

Cilvēka personības veidošana neaprobežojas ar iezīmētajiem virzieniem, tā ir daudzpusīgāka un sarežģītāka, bet šo virzienu iedzīvināšana skolas praktiskajā darbā var radīt mūsdienīgas personības galvenās kontūras, psiholoģisko pamatu cilvēkveidošanas tālākajam darbam.

Ģimene un sabiedrība spilgti ietekmē skolēna personību. Skolas darbā skolotājs sastopas ar lielām grūtībām, īpaši ar bērnu mazaģatavotību ģimenē.

V. Suhomļinskis saka: „...ļoti grūti audzināt pusaudzi tad, ja pārāk viegli audzināšana ritējusi bērībā” (25; 7. lpp.). Tā ir pilnīga patiesība. Ļoti daudz ir ģimeņu, kur vecāki nemaz nedomā par bērna personības veidošanu, līdz ar to skolotājam ir ļoti grūti strādāt ar šādiem skolēniem, kuriem personības attīstīšana tika pamesta pusceļā. Skolotājs cer uz šo bērnu tālāko pašattīstību, taču šāda cerība neattaisnojas – personības veidols nenotiek pats par sevi, ar to ir jāstrādā (26; 12.-15. lpp.).

3. VALODAS UN LITERATŪRAS APGUVES MIJIEDARBĪBA

Valoda ir jamācās dabiskās situācijās, ievērojot tās apguves veseluma principu. Visas četras prasmes (klausīšanos, runāšanu, rakstīšanu un lasīšanu), apgūstot daiļdarbu, nevaram atdalīt citu no citas gan dzimtās valodas, gan otrās valodas apgūvē. Mēs runājam tāpēc, ka mums ir kas sakāms pārējiem, un mēs ceram, ka kāds mūsos klausās. Mēs rakstām, un uzrakstīto lasīs vai nu kāds cits vai mēs paši. Mēs lasām, un pēc tam varam savas domas par izlasīto pastāstīt citiem vai, balstoties uz lasīto, paši radīt jaunu rakstisku tekstu. Valodas prasmju integrēšana literatūras stundā nozīmē, ka skolēni mācās uztvert dzirdēto, lasīt, runāt un rakstīt vienotā procesā, „reālas” dzīves situācijas, modelējot tās. Tāpat kā cilvēka, skolēna personību mēs tveram vienotā veselumā, arī daiļdarbs tiek apgūts, mākslīgi neskaldot tā sastāvdaļās. To pierāda diplomdarba teorētiskā daļa, kur aprakstīti un izanalizēti mācību uzdevumi ar visām četrām valodas prasmēm (sk. 44.-54. lpp.).

Svarīgi ir runāt par daiļdarbu apguvi otrajā valodā, nevis tikai par klausīšanās, runas, rakstīšanas vai lasīšanas apguvi. Mācoties visas saziņas prasmes dzīvei pietuvinātās situācijās, skolēni lieto pašu valodu, nevis kādu saziņas prasmi atsevišķi. Šāda mijiedarbība dod pamatu mācībām visa mūža garumā, jo indivīds valodas attīstībā nevar apstāties, tā jāpilnveido līdzī laikam.

Visas valodas prasmes satiekas tādā valodas izpausmē kā teksts. Lai mācību procesā veiksmīgi tiktu galā ar tekstu, jāprot operēt ar visām četrām saziņas prasmēm. Tekstu klausās, lasa, atbild uz jautājumiem par tā saturu, diskutē par to u.tml. Nākamā pakāpe ir – pašam veidot savu tekstu.

Lasīšana ir svarīga rakstīšanas prasmju attīstīšanā. Lai skolēns varētu veidot pats savu tekstu, viņam jābūt daudz lasījušam. Lasīšanai un rakstīšanai kā darba veidiem valodas apguves procesā ir jāiet kopsolī un vienai otra jāatbalsta.

Runa ir cieši saistīta ar pārējām trim valodas prasmēm. Runājot, audzēkņu sazināšanas spējas tiek attīstītas, skolotājam izmantojot dažādus nozīmīgus, reālus un noderīgus uzdevumus, kuru veiksmīga izpildīšana sniedz gandarījumu un ceļ pašapziņu (27; 1. lpp.). Runa ietekmē gan pārējās prasmes, gan tās savukārt ietekmē runu. Valodas apgūvē daudz mācās no šo prasmju savstarpējās mijiedarbības, jo vārdi, izteicieni un struktūras tiek atkārtoti dažādos veidos – gan runājot, lasot un rakstot, gan klausoties.

Klausīšanās ir cilvēka svarīga komunikācijas daļa. Vairumu informācijas cilvēki uztver klausoties. Protams, klausīšanās dzimtajā valodā grūtības nesagādā, bet otrajā valodā klausīties tekstu ir daudz sarežģītāk. Bieži vien skolotāji nevelta pietiekamu uzmanību klausīšanas daļai, bet tomēr sekmīga klausīšanās veido pamatu veiksmīgai valodas apguvei. Skolotājs stundā var runāt pats, ka arī izmantot videoierakstus un audioierakstus. Tas ir attiecināms arī uz J. Ezeriņa noveļu apguvi, jo noveles var ne tikai lasīt, bet arī klausīties (sk. 49.-50. lpp.).

Klausīšanās spējas attīstās, runātājam atrodoties ciešā saskarsmē. Saskarsme dod skolēniem iespēju iegūt jaunas valodas iemaņas un pārbaudīt savas klausīšanas spējas. Klausīšanās spējas arī attīstās, koncentrējot uzmanību uz teksta nozīmi un mēģinot apgūt jaunu un svarīgu informāciju. Skolēniem jādod iespēja arī savstarpējai domu apmaiņai latviešu valodā.

Svarīgi ir iepazīstināt skolēnus ar dažādiem latviešu valodas runātājiem, ka arī ar dažādām situācijām. Jāpānāk, lai skolēni iemācītos klausīties arī citus latviski runājošos, ne tikai skolotājā.

Klausīšanās arī var būt daļa no kāda uzdevuma. Ja galvenais ir uzdevums, tad klausīšanas prasmei jābūt pakārtotai uzdevuma mērķiem. Tas nozīmē, ka dažiem klausīšanas vingrinājumiem jābūt spontāniem, bet citiem – ļoti rūpīgi izstrādātiem. Lai skolēns, kurš mācās otro valodu, kļūtu par veiksmīgu sarunas partneri, viņam jāprot vienlīdz gan labi klausīties, gan runāt. Protams, jāvingrina abas prasmes, tātad runāšana notiek pēc klausīšanās, nevis vienlaikus. Ja klausīšanās atdala no runāšanas, klausītājam nav iespējas iejaukties, t.i. norādīt, ka viņam rodas izpratnes problēmas, vai arī apliecināt, ka viņš dzirdēto sapratis. Skolēnam ir jāpalīdz ne tikai uztvert informāciju, bet arī palīdzēt to informāciju apstrādāt un izprast.

Svarīgi ir izprast, kādas stratēģijas un kādas spējas var attīstīt ar klausīšanas vingrinājumu. Nozīmīgi ir uzdevumi, kas skolēniem skaidri rāda saistību starp sekmīgu klausīšanos un runāšanu.

Skolēnu klausīšanas spējas var būt atšķirīgas, skolotājam jāpārbauda par to, lai aktivitātes atbilstu klausītāju līmenim. Pirmām kārtām ir jāvienkāršo aktivitātē lietojamo valodu. Samazinot runas ātrumu, var ļaut skolēniem skaidrāk izšķirt teksta vienības, atkārtot zināmu informāciju, ar intonācijas palīdzību izcelt atsevišķas teksta daļas, pārfrazējot nepazīstamus vārdus un izteicienus. Pēc iespējas ir jābalsta klausīšanas uzdevumi ar uzskates līdzekļiem – kartēm,

fotogrāfijām, ilustrācijām, tabulām. Skolotāja žesti, mīmika un ķermeņa valoda var atvieglot klausīšanās. Klausīšanas uzdevumu var sadalīt sīkākās daļās un katru reizi dot vienu konkrētu uzdevumu, lai palīdzētu skolēnam labāk izprast dzirdēto informāciju.

Runu tradicionāli klasificē kā produktīvu mutisku prasmi. Runa kopā ar klausīšanas prasmi veido vienu veselumu, tā ir gan atbilde uz dzirdēto, gan pamudinājums uz klausīšanos. Lai apgūtu runu, skolēniem nepieciešams apgūt vairāku iemaņu kopumu, kas veido pamatu vispārējai un pilnīgai runātās valodas prasmei. Skolēnam ir nepieciešams sazināties ar cilvēkiem, kas labi pārvalda latviešu valodu vai kam tā ir dzimtā valoda. Dialogā skolēns mācās runāt otrajā valodā, ka arī izteikt savas domas un jūtas. Daiļdarba apgūvē vidusskolas skolēnam ir jādomā ne tikai par runas pareizību, bet arī par runas saistību ar daiļdarba analīzi. Skolēnam bieži vien, lasot kādu daiļdarbu latviešu valodā, rodas savas domas, jūtas un savs viedoklis, ko skolēns grib izteikt. Bet viņam traucē vārdu krājuma trūkums, bailes kļūdīties, šaubas par to, ka skolotājs un pārējie skolēni viņu nesapratīs nepareizo valodas konstrukciju lietojuma dēļ. Skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēnam apgūt runāšanas prasmi, pievēršot viņa uzmanību vārdu vai frāžu, iespaidu lietojumam runā.

Var lūgt skolēnus novērot dažādu runas elementu lietošanu dažādās sakarībās. Svarīgi, lai skolotājs pievērs uzmanību sarežģītības pakāpei un kā to pakāpeniski palielināt. Apgūstot un analizējot daiļdarbu, ir jāskatās ar vienkāršiem uzdevumiem: jautājumi un atbildes, „prāta vētra”, savu asociāciju izteikšana u.tml. (sk. 49. lpp. un piel. 5.). Pievēršoties analīzei, uzdevumi būs grūtāki: darbs grupās, diskusija, apkopojošas runas veidošana, teksta turpinājuma izdomāšana jeb prognozēšana.

Ir dažādi stāstīšanas uzdevumi, kas ļauj skolēniem vingrināt runas iemaņas. Piemēram, klausoties kādu no J. Ezeriņa novelēm, skolēnu uzdevums būtu prognozēt tālāko notikumu secību. Šajā uzdevumā parādās gan radoša domāšana, gan skolēna personīgas domas un uzskati, gan noveles izvērtēšana kopumā. Noklausoties pusi stāsta, skolēniem jāizstāsta turpinājums, jāizsaka savs viedoklis, jāpaskaidro sava izvēle. Skolēnam var rasties grūtības, veidojot savu runu, tad var arī izmantot dažādus situatīvus attēlus, fotogrāfijas, zīmējumus, lai stimulētu skolēnu radošo domāšanu (sk. 49.-50. lpp.).

Dažreiz ir ļoti noderīgi ierakstīt skolēnu runāto un ļaut viņiem noklausīties un izanalizēt savu runu. Dzirdot savu runu no malas, skolēns labāk izpratīs savas kļūdas un nepilnības runā. Pats runājot, skolēns bieži vien nepieņems savas runas kļūdas, bet noklausoties savu runu audioierakstā, viņam būs vienkāršāk izprast uz izlabot kļūdas.

Skolotāja uzdevums ir pievērst uzmanību savai runai: runas ātrumam, izrunas kvalitātei un intonācijai. Skolēnam būs grūti izprast skolotāja teikto, ja pašam skolotājam ir neskaidra, nesaprotama izruna, emocionalitātes trūkums. Skolotājam ir jāizkopj sava runa, kad viņš stāv klases priekšā, jo laba, pareiza, patīkama runa virzīs skolēnus pašus pie labas runāšanas un izteikšanas.

Lasīšana ir ne tikai mērķis, bet arī līdzeklis daiļdarba apguvē. Tekstu lasīšana veicina otrās valodas apguvi un ir galvenais veids, kā iemācīties valodu. Protams, tekstiem saturā ziņā ir jābūt pielāgotiem skolēnu valodas kompetences līmenim. Lai skolēni paši varētu veidot labus tekstus, viņiem ir jālasa un jāiepazīst labi paraugi. Lasīšana un rakstīšana ir darba veidi, kam jāiet līdztekus nepārtrauktā procesā. Lasīšana otrajā valodā principiāli neatšķiras no lasīšanas dzimtajā valodā, taču lasīšanai otrajā valodā ir raksturīgs tas, ka lasītājs nespēj pietiekami labi izmantot visus informācijas avotus. Kad lasītāja un teksta autora kultūras pieredze ir atšķirīga, pastāv liels risks, ka lasītājs pārpratīs vai nesapratīs teksta saturu. Lasītājam var būt nepieciešamas pamatzināšanas, bet viņš nevar tām piekļūt, jo neizprot teksta valodas īpatnības.

Katram skolēnam ir sava pieeja nezināmiem vārdiem un frāzēm. Daži skolēni izmanto zināšanas par tēmu, izmanto ilustrācijas, izvērtē vārdu kārtību, morfoloģiju, ortogrāfiju, bet daži mēģina lasīt tekstu īpaši lēni, cenšas uztvert katru vārdu vai frāzi, citi aizmēģina izprast ar minēšanu.

Lai ātrāk attīstītu kāda skolēna lasīšanas prasmi otrajā valodā, skolotājam jāgūst priekšstats par to, kas skolēnam rāda grūtības. Svarīgi, lai skolēns pierastu lasīt tekstu, neapstājoties pie katra vārda, kas acumirkļi nav saprotams. Ja skolēns kavēsies pie katra vārda, tad lasīšana būs nogurdinoša, neinteresanta un neauglīga. Pie vārdnīcas jāķerās tikai tādā gadījumā, ja kāds noteikts vārds tomēr ir svarīgs teksta pilnvērtīgai izpratnei.

Skolotāja uzdevums ir rūpīgi pārdomāt un izvēlēties, kuru no stratēģijām jālieto lasīšanas laikā un jāiesaka skolēniem. Jādomā arī par teksta garumu un informācijas apjomu, ja ir paredzēta detalizēta lasīšana. Piemēram, J. Ezeriņa

noveles skolēni var izmalasīt paši, jo daiļdarba apjoms ir salīdzinoši neliels (sk. 49.-54. lpp.).

Daiļliteratūras tekstiem piemīt kas īpašs, kas dara lasīšanu saistošu. Ja skolotājs vēlas dot skolēniem literāro darbu, tad skolotājam jāizvēlas daiļdarbs, kas piemērots skolēnu zināšanu līmenim. Strādājot ar daiļliteratūras tekstiem, ir svarīgi sadalīt darbu trīs fāzēs: *pirmslasīšanas aktivitātes, aktivitātes teksta lasīšanas laikā un pēclasīšanas posmā.*

Katrā fāzē darbam ir noteikts mērķis. Mērķis var būt – attīstīt zināšanas par stāstīšanas stratēģiju un struktūrām literāros tekstos vai attīstīt spējas paredzēt vai uztvert teksta galveno saturu. Citreiz var būt otrādi: uzmanība tiek veltīta galvenokārt darbam ar valodu. Mērķis var būt – likt skolēniem saskatīt, kā teikuma locekļa atrašanās vieta teikumā var radīt atšķirīgas nianšes saturā.

Pirmslasīšanas aktivitātes. Šo aktivitāšu mērķis ir radīt interesi un noteiktu priekšstatu par teksta saturu. Būtībā tas ir sagatavošanās darbs, lai sastaptos ar tekstu.

Pirmslasīšanas aktivitātes ir jāpiemēro tekstam, ņemot vērā teksta sarežģītības pakāpi, ilustrāciju esamību u.tml.

- Skolotājs var aicināt skolēnus pievērst uzmanību virsrakstam un ilustrācijām, lai raisītu skolēnu asociācijas. Taču ne visi nosaukumi vienādi labi der par ierosmi sarunai. Skolotājam ir jāizvērtē, vai nosaukums dod ierosmi sarunai vai nē. Šāda aktivitāte tika izmantota J. Ezeriņa noveles „Mērkaķis” apguves laikā (sk. 46. lpp. un piel. 5.,6.)
- Kad skolēni ir iepazinuši virsrakstu un ilustrācijas, viņi mēģina noteikt, par ko varētu būt teksts, vai pārrunāt svarīgākos ar teksta tēmu svarīgus jautājumus.
- Ja virsraksts neraksturo teksta saturu un tam nav ilustrāciju, skolēns var aicināt ātri pārskatīt tekstu un formulēt tā pamatdomu.
- Skolēni var ātri pārlasīt kādu rindkopu un atrast detaļas, kas ir svarīgas vispārējai teksta izpratnei.
- Skolotājs īsumā var iepazīstināt skolēnus ar balsta vārdiem, pēc kuriem viņi mēģina prognozēt saturu vai veidot asociācijas, t.i. skolotājs dod galvenos teksta vārdus, un skolēni dažās minūtēs pieraksta savas asociācijas. Pēc tam katrs skolēns var izlasīt vienu vai vairākus vārdus, ko skolotājs raksta domu kartē uz tāfeles. Var šķirt kopīgās un individuālās asociācijas un pēc tam no domu kartes un tāfeles ņemt tikai tos vārdus, par

kuriem vairāku skolēnu asociācijas sakrīt. Skolēni, kuri ro vēlas, pēc tam var izveidot savu individuālo domu karti.

Aktivitātes lasīšanas laika skolotājs plāno un veido tā, lai rastos mijiedarbība starp skolēnu interesēm, dzīvi un teksta saturu, tajā izteiktajām atziņām.

Lasīšanas procesā ir svarīgi attīstīt priekšstatus un rosināt domas par to, ko skolēni var sagaidīt no teksta. Reizēm var likt skolēniem lasīt tekstu bez nobeiguma. Tā varētu būt kāda J. Ezeriņa novele ar intriģējošu saturu. Skolēni cenšas izdomāt turpinājumu, mazās grupās vai pāriem apspriežoties. Vispirms nolasa skolēnu variantus, tad oriģinālo versiju un salīdzina (sk. 49. lpp.).

Pēc kāda teksta fragmenta izlasīšanas var lūgt skolēnus izdomāt tam virsrakstu. To var darīt grupā, ļaujot skolēniem pārrunāt un pamatot, kāpēc viņi atzīst vai neatzīst skolotāja vai klasesbiedru piedāvātos virsrakstus. Izdomāt virsrakstu otrajā valodā nav viegls uzdevums, tāpēc skolotājam ieteicams sagatavot vairākus virsraksta variantus.

Ir svarīgi, lai skolēni lasīšanas procesā pierastu pievērst uzmanību tam, ko viņi saprot un ko nesaprot, un lietot vārdnīcu vai arī lūgt palīdzību, kad ir nonākuši strupceļā. Klasē jārada atmosfēra, kad izteikšanās notiek bez bailēm, arī tad, ja kaut kas nav izprasts.

Strādājot ar tekstu, vienmēr svarīgs būs darbs vārdu krājuma paplašināšanai. Vārdnīcas lietošana ir pilnīgi nepieciešama, taču skolēni būtu arī jāmodina veidot saviem pašus sarakstus.

Ja skolēni lasa relatīvi garu tekstu, var būt aktuāli kādu teksta daļu izanalizēt. Izvēlēto fragmentu skolotājs palielina un pārnes uz kodoskopa plēves. Fragmentam jābūt īsam un satura ziņā svarīgam. Lasīšanas laikā skolotājs atklāj tekstu rindu pēc rindas. Tas dod iespēju izcelt svarīgāko tekstā, ko skolēni var arī nepamanīt, mēģinot lasīt paši. Skolotājs iesaista skolēnus, uzdodot jautājumus tiklab par formu, kā par saturu. Šāda lasīšana jāierobežo ar īsiem fragmentiem, un to nevajag praktizēt katru reizi, kad skolēni lasa.

Pēclasīšanas aktivitātes ir tikpat svarīgas kā pirmslasīšanas aktivitātes. Pēc teksta lasīšanas var būt gan mutiskas, gan rakstiskās aktivitātes. Grupu vai klases diskusijās var mēģināt uzzināt, vai skolēnu prognozes par teksta saturu ir piepildījušās. Tas ir īpaši aktuāli, ja pirmslasīšanas aktivitātēs ir bijusi runa par šādām prognozēm. Ir svarīgi, lai pēclasīšanas aktivitātes saistītos ar

pirmslasīšanas aktivitātēm tā, ka skolēni darbā ar tekstu saskatītu vienotu veselumu.

Rakstiskie vingrinājumi kā kopsavilkums bieži vien ir dabiska pēclasīšanas aktivitāte. Tādējādi skolēni noskaidro, ko viņi ir izlasījuši, un viņiem ir jāizvērtē, kas iekļaujams kopsavilkumā (sk. 47. lpp. un piel. 10.).

Ar prozas tekstiem vēl iespējamas šādas darbības:

- uzrakstīt tekstam ievadu;
- uzrakstīt vēstuli teksta autoram, lai izteiktu savas domas par tekstu vai uzdotu jautājumus saistībā ar tekstu;
- uzrakstīt vēstuli kādas tekstā darbojošās personas vārdā;
- uzrakstīt vēstuli personai, kas aprakstīta tekstā, izsakot savas domas par viņu un viņas rīcību;
- uzrakstīt kādas tekstā attēlotas personas dienasgrāmatu;
- uzrakstīt tekstam atbilstošus dialogus vai dialogu par tekstu;
- uzrakstīt par notikumiem, kuri risinājušies pirms tekstā attēlotā laika;
- uzrakstīt tekstu – citas vēstītājas personas viedokli, piemēram, nevis kā rakstnieka vēstījumu, bet galvenā varoņu redzējumu;
- „ieiet tekstā” kā jaunai personai, piemēram, lai palīdzētu kādam vai lai būtu par starpnieku;
- uzrakstīt savu tekstu (piemēram, citā zanrā – dzejoli, fabulu u.tml.);
- uzrakstīt par tekstu recenziju;
- izvērtēt kādu tēlu (rakstisks darbs vai lomu spēle);
- uzzīmēt attēlus, izveidot montāžu, plakātu;
- uzrakstīt par teksta saturu dienasgrāmatu (teksta izraisītā reakcija, teksta vēstījums, citāti); (sk. 53.-54. lpp.).

Lasīšanas iemaņu pamatus parasti apgūst dzimtās valodas stundās. Mācot otro valodu, īpašs uzsvars būtu jāliek uz mutisko iemaņu attīstību, kas ir pamats lasīšanai otrajā valodā. Ja skolotājs grib, lai skolēni jau no paša sākuma piešķirtu lasīšanai nozīmīgu lomu un pilnveidotu spējas lasīt ar izpratni, viņiem jāsaprot tas, ko lasa. Lasīšana otrajā valodā jābalsta uz skolēnu mutiskajām iemaņām. To var darīt dažādi, taču, gatavojot materiālus lasīšanai, nepieredzējušam lasītājam ieteicams izmantot pašu skolēnu domas un viņu izteikumus.

Ja iespējams, var atskaņot teksta ierakstus, kas var būt arī skolēnu veidoti. Lasot un vienlaikus klausoties ierakstu, attīstās latviešu valodas ritma un skaņu izjūta.

Rakstīšana ir viena no valodas prasmēm. Atšķirībā no runāšanas, rakstītājs var labāk pārdomāt tekstu, ir lielāks laiks plānošanai, precizēšanai un labošanai.

Rakstīšana ir produktīva un vissarežģītākā valodas prasme, tēpēc tās apgūšanas un izkopšanas gaitā skolēniem ir nepieciešama skolotāja palīdzība un atbalsts. Galvenais priekšnoteikums rakstīšanai – uzdevumam jāatbilst skolēnu zināšanu līmenim. Tas nedrīkst būt ne pārāk grūts, ne pārāk viegls. Ir jābūt izpratnei, par ko raksta, kam tas tiks adresēts un kādā situācijā uzrakstīto lasīs.

Lai notiktu veiksmīga rakstīšana, svarīgs ir skolēna vispārējais valodas līmenis. Rakstītā tēmai jābūt par to, kas skolēnam labi zināms, tuvs, aktuāls, lai nenozustu rakstītprīeks.

Skolēniem ir plašas iespējas attīstīt savu rakstīšanas māku. Process apvieno sevī visas četras valodas prasmes – lasīšanu, rakstīšanu, runu un klausīšanos, tēpēc jārosina skolēni lasīt, lai iegūtu vairāk informācijas par tēmām, par kurām viņi var rakstīt, un sadarboties ar vienaudžiem grupā un kopējās diskusijās.

Ja aplūko rakstīšanu kā procesu, ir svarīgi ņemt vērā skolēnu iepriekš gūtās zināšanas un kultūras pieredzi. Tas palielina skolēnu paškontroles iespējas. Galvenais ir nozīme, saturs. Forma attīstās saskaņā ar vajadzību izteikt saturu. Skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēnam attīstīt prasmi rakstīt otrajā valodā, rakstīt pareizajā literārajā valodā. Runājot par grūtībām, kas rodas rakstīšanas procesā, skolotājs var arī dot skolēniem īpasus uzdevumus, kas palīdz tās pārvarēt.

Rakstīšana ir sociāls process, tēpēc daudzās jomās un uzdevumu realizēšanā skolēni savstarpēji sadarbojas. Ir svarīga mijiedarbība starp skolotāju un skolēnu un pašu skolēnu starpā. Strādājot kopīgi, skolēnam ir iespējas attīstīt valodas izjūtu. Kopā ar klassbiedriem un skolotājiem viņi var pārrunāt rakstīšanas procesā radušās grūtības. Skolotājs var rosināt skolēnus salīdzināt otro valodu ar dzimto valodu, piemēram, uzdodot jautājumus par kopīgo un atšķirīgo.

Dazi rakstīšanas darbu piemēri daiļdarba apgūvē:

Dialogu dienasgrāmatas. Skolēni un skolotājs apmainās domām, padara ideju vākšanu par mijiedarbīgu procesu. Šādās dienasgrāmatās skolēni raksta, ko vien vēlas. Skolotājs atbild, rakstot komentārus, izrādot atbalstošu attieksmi bez vērtējošā sprieduma, rosinot skolēnus attīstīt jaunas idejas. Tādējādi skolēni saņem skolotāja atsauksmes par savām idejām pirms sacerējuma rakstīšanas.

„Prāta vētra” ir spontāna ideju attīstīšana un izvērtēšana par noteiktu tēmu. Skolotājs var izvēlēties nodarbību vadītājus, kas ļauj domām brīvi plūst, tomēr

neļauj novirzīties no tēmas. Skolotājs var veltīt veselu stundu ideju izteikšanai, mudināt skolēnu nodarbības laikā izdarīt piezīmes un pārliecināt, ka nodarbības mērķis nav viņu veikuma pareizības vērtēšana.

Ātrrakstīšanā skolēni cenšas pierakstīt maksimāli daudz domu noteiktā laikā (piem., desmit minūtēs), nedomājot par uzrakstītā formu. Pozitīvais ir tas, ka skolēni raksta bez rediģēšanas, tādējādi brīvi atklājot savas idejas, domas un jūtas.

Intervijas ļauj skolēniem iegūt vērtīgu informāciju no citiem. Parasti tās ietver sarunas un jautājumus, lai atklātu kādas personas zināšanas un uzskatus par kādu tēmu vai problēmu.

Dialogos skolēni pauz savas domas par kādu tēmu. Dialogu gaitā skolotājs mudina skolēnus izmantot frāzes: „Es domāju...”, „Pēc manām domām...”, „Man šķiet...”, „Manuprāt...”. Šādi dialogi ir īpaši noderīgi nelielās grupās, tie palīdz skolēniem paredzēt auditorijas reakciju. Skolotājam būtu jānodrošina klasē brīva atmosfēra, jānosaka laika limits un jāmudina skolēni iesaistīties sarunā, daloties uzskatos ar pārējiem.

Komponentu paņēmiens. Skolēniem noteiktā laikā (piem., desmit minūtēs) jāuzraksta dažādas teksta sadaļas. Tas liek skolēniem uzrakstīt savas domas, neuztraucoties par precizitāti valodas lietojumā.

Rakstīšana brīvajā laikā. Skolēniem jāsāk rakstīt klasē un jāpabeidz darbs mājās.

Savstarpēja tekstu pārskatīšana. Skolēni lasa un komentē cits cita tekstu, tā ļaujot rakstītājam gūt iespaidu par iespējamām atsuksmēm. Šādas atsauksmes palīdz rakstītājam attīstīt auditorijas izjūtu. Piemēram, skolēni lasa cits cita rakstīto un atbild uz aptaujas lapas jautājumiem par tekstu.

Būt labam lasītājam nenozīmē būt negatīvi noskaņotam kritiķim. Svarīgi ir, ka lasītājs prot izteikt un argumentēt savu patiku vai nepatiku un ieteikt grozījumus.

Jautājumi sakarā ar labošanu. Šajā uzdevumā skolēniem dod īpaši izstrādātus jautājumus, kas palīdz viņiem pārskatīt savu darbu.

Iesācējiem skolotājs sākumā var sniegt nepieciešamo palīdzību, vai arī viņi var strādāt pāros un rakstīšanas gaitā vērtēt cits cita darbu. Pēc tam savu vērtējumu var izteikt skolotājs.

Rediģēšana. Rakstīšanas procesa rediģēšanas fāzē galvenā uzmanība tiek pievērsta tādiem jautājumiem kā gramatika, pareizrakstība, pieturzīmes. Skolēni tiek mudināti pārbaudīt savus darbus un atrast tajos valodas neprecizitātes. Rediģēšana parasti seko pārskatīšanai, taču bieži vien šis process nav tik skaidrs,

noteikts un var būt daudz haotiskāks. Dažas neprecizitātes tiek novērstas jau rakstīšanas gaitā.

Kļūdu labošana. Skolotājs var pārlasīt tekstu un atzīmēt kļūdas ar simboliem. Ar šo simbolu palīdzību skolēnu uzmanība tik pievērsta noteikta rakstura kļūdām. Skolotājs ierobežo laboto kļūdu skaitu, piemērojoties skolēnu zināšanu līmenim un vajadzībām. Labojumus var izdarīt arī paši skolēni.

Skolēnu darbu vērtēšana gan pašiem skolēniem, gan skolotājam ir svarīgs progress rakstīšanā. Skolēnam ir svarīgi saņemt rakstisku savu spēju novērtējumu. Skolotājam ir jāzina skolēnu zināšanu līmenis, lai varētu plānot turpmāko darbu. Šī informācija nepieciešama arī, lai precīzi un efektīvi sazinātos ar skolēniem un viņu vecākiem un kopā domātu par skolēnu spēju turpmāko attīstību. Parastais veids, kā iegūt informāciju par skolēnu rakstīšanas spējām, ir pārskatīt viņu ikdienas rakstu darbus. Lai to sekmīgi veiktu, ieteicams iekārtot īpašas piezīmes vai sarakstus, kas atspoguļotu konkrētus skolēnu rakstīšanas iemaņu attīstības faktorus. Skolēniem pašiem jāiesaistās vērtēšanas procesā. Pārskatot savus darbus, viņi var pārdomāt, kas vēl ir jāapgūst.

Skolēnu rakstu darbu var labot dažādi. Ne vienmēr skolotājam rakstu darbi jālabo ar sarkanu rakstāmo. Daži skolotāji kļūdu labošanai izmanto kādu neitrālu, mazāk spilgtu krāsu, citi atkal kļūdaino vārdu vai vietu tikai pasvītrot, rosinot skolēnus pašus izlabot kļūdu. Kļūdu labošanas veida izvēle ir atkarīga no skolēna individuālajām īpatnībām un citiem faktoriem. Tai vienmēr jābūt pakārtotai mērķim – palīdzēt skolēnam savu kļūdīšanos izprast un turpmāk neatkārtot (28; 51.-88. lpp.). Skolēnu rakstu darbu paraugi tiek iekļauti diplomdarba pielikumā (sk. piel. 6.,10.).

4. J. EZERIŅA NOVEĻU APGUVES IESPĒJAS 11. KLASĒ UN PRAKSĒ GŪTĀS ATZIŅAS

Šajā sadaļā tiks apskatīti stundu konspekti, uzdevumi, plāni, kuri attiecināmi uz J. Ezeriņa noveļu apguves iespējām mazākumtautību skolā 11. klase. Diplomdarba autore prakses laikā strādāja Rīgas 53. vidusskolā, kur palīdzēja skolēniem apgūt, izprast un izanalizēt J. Ezeriņa biogrāfiju, personību, un viņa galveno devumu literatūrā – noveles.

J. Ezeriņa personība, daiļrade, noveļu lasīšana un analīze Rīgas 53. vidusskolā ir paredzēts apguvei 11. klasē. Pēc skolas individuālās programmas apguvei ir paredzētas četras mācību stundas. Diplomdarba autores kā skolotājas 11. klasē uzdevums bija sadalīt šīs mācību stundas tā, lai skolēni iepazītu un izprastu J. Ezeriņa biogrāfiskus datus, iepazītu J. Ezeriņa personību un daiļradi, ka arī iepazītu J. Ezeriņa galveno devumu literatūrā – noveles.

Strādājot pie stundu plānojuma, diplomdarba autore ir sadalījusi šīs četras stundas šādi:

- *1. stunda.* J. Ezeriņa personība un daiļrade (teorētiskais izklāsts + praktiskais uzdevums)
- *2. stunda.* J. Ezeriņa noveles „Mērkaķis” lasīšana, izpratne un analīze + praktiskais uzdevums.
- *3. stunda.* Praktiskie uzdevumi par J. Ezeriņa noveli „Mērkaķis”.
- *4. stunda.* J. Ezeriņa noveles „Vienas blusas stāsts” lasīšana, izpratne, analīze + praktiskais uzdevums.

Diplomdarba autore uzskata, ka četras mācību stundas ir pietiekamas, lai apgūtu J. Ezeriņa daiļradi, ņemot vērā to, ka J. Ezeriņš nav vienīgais autors, kurš tiek piedāvāts apguvei 11. klasē. Par šīm četrām stundām skolēniem bija iespēja iepazīties ar J. Ezeriņa biogrāfiskiem datiem, viņa personību un daiļradi. Pēdējā ceturtā stunda netika realizēta praksē mācību saraksta izmaiņu dēļ.

Diplomdarba autores kā skolotājas uzdevums bija izvēlēties tādās mācību metodes un izvirzīt tādus stundas mērķus, lai skolēniem būtu interesanti strādāt stundas laikā un pēc iespējas skolēni iepazītu vairāk informācijas, kas attiecās uz J. Ezeriņu, ka arī prot izvērtēt un izanalizēt guvumu.

4.1 Mācību stundu struktūra

1. stunda. J. Ezeriņa personība un daiļrade (sk. piel. 1)

Diplomdarba autore šajā mācību stundā ir iekļāvusi:

- 1) teorētisko izklāstu par J. Ezeriņa biogrāfiju, personību un daiļradi (sk. piel. 2);
- 2) skolotāja pārrunas par dzirdēto ar skolēniem (jautājumi un atbildes);
- 3) praktiskais uzdevums zināšanu pārbaudei testa veidā (sk. piel. 3)

Stundas plāns

1. Ievads jaunajā tematā *J. Ezeriņa personība un daiļrade*.
2. Teorētiskais temata izklāsts. Jautājumi un atbildes.
3. Rakstnieku, dzejnieku un kritiķu izteikumi (sk. piel. 4).
Pārrunas par J. Ezeriņa personību.
4. Būtisko momentu akcentēšana. Īss kopsavilkums.
5. Tests.

Mācību stundas izvērtēšana un analīze

Pirmajā mācību stundā skolotājs iepazīstina skolēnus ar J. Ezeriņa personību un daiļradi. Skolotājs piedāvā skolēniem teorētisko izklāstu par J. Ezeriņa personību un daiļradi. Diplomdarba autore uzskata, ka skolēnus ir nepieciešams iepazīstināt ar rakstnieka vai dzejnieka biogrāfiju un personību, jo rakstnieka vai dzejnieka personības izpausmes vairumgadījumu atspoguļojas viņu daiļradē.

Skolotāja uzdevums ir izvēlēties tos biogrāfiskus faktus un datus, ka arī tādas personības iezīmes, kas būtu interesantas skolēniem, ņemot vērā vecumposma specifiku, skolēnu zināšanu un attīstības līmeni.

11. klases skolēnu zināšanu un attīstības līmenis ir diezgan augsts valodas un literatūras apgūvē, lai viņi spētu patstāvīgi analizēt, izvērtēt un izteikt savu viedokli par kādu no piedāvātiem diskusiju tematiem. Tas ir attiecināms arī uz literatūras apguvi, ka arī neapšaubāmi uz rakstnieka vai dzejnieka dzīves datiem. Skolēnus šajā vecumā saista sadzīviskie jautājumi – mīlestība, ikdienas dzīve, darbs, mācības u. tml. Skolēniem radās arī daudz tipisko jautājumu, iepazīnoties

ar J. Ezeriņa biogrāfiju un personību. Viņus interesēja, kādas bija attiecības J. Ezeriņam ar savu sievu, lielu interesi radīja tā laika mīlestības izpausmes cilvēku attiecībās. Skolēni arī izteica līdzjūtību, uzzinot par J. Ezeriņa smago slimību, un apbrīvoja J. Ezeriņa neizsmeļamo mīlestību pret dzīvi un viņa spēcīgo izturību, pārdzīvojot smago slimību. Skolēni labprāt uzdeva jautājumus par dzirdēto skolotāja stāstījumu, ar interesi gaidīja atbildi un izteica savu viedokli un veidoja secinājumus par J. Ezeriņa dzīvi un personību.

Skolēnus ļoti saistīja arī skolotāja piedāvātie dažādu rakstnieku, dzejnieku un kritiķu izteikumi par J. Ezeriņu. Skolēni ar interesi klausījās, apsprieda kopā ar skolotāju šos izteikumus un piemērus, veidoja secinājumus. Skolēniem tika piedāvāts pašiem aprakstīt J. Ezeriņa izskatu, raksturu, dzīves veidu. Šie uzdevumi tika virzīti uz skolēnu radošās domāšanas attīstību, sava viedokļa izteikšanas prasmes nostiprināšanu, ka arī uz prasmi izanalizēt un izvērtēt iegūtos faktus.

Diskusijas beigās skolotājs vēlreiz akcentē būtiskus momentus J. Ezeriņa dzīvē un personībā, lūdz arī skolēnus izteikt savus secinājumus un pārdomas. Tas ir nepieciešams, lai skolēni mācītos atlasīt būtisko informāciju, ko nepieciešams atcerēties.

Skolēni nostiprina iegūtās zināšanas par J. Ezeriņa dzīvi un daiļradi kopumā ar skolotāja piedāvāto rakstisko uzdevumu – testu, kurā ir iekļauti jautājumi par dzīvi un daiļradi, ka arī uzdevums par J. Ezeriņa izskatu un raksturu. Tests parāda iegūtās zināšanas, ka arī tas ir nepieciešams pašu skolēnu zināšanu pārbaudei.

Testu rakstīja 15 skolēnu, no kuriem 7 skolēni veiksmīgi tika galā ar testu, bet 8 cilvēkiem ir viena kļūda – uz 8. jautājumu skolēni atbildēja „jā”, kas bija nepareizi. J. Ezeriņš laikraktā „Brīvā zeme” strādāja nevis par redaktoru, bet par literārās daļas vadītāju.

Visi skolēni veiksmīgi tikuši galā ar J. Ezeriņa personības aprakstu – kādu skolēni redz J. Ezeriņu. Protams, uzrakstītajos tekstos ir dažādas kļūdas, bet skolēni savos darbos parādīja savu attieksmi pret J. Ezeriņu, izteica savu viedokli, veidoja secinājumus, kas ir ļoti būtiski, apgūstot rakstnieka dzīvi un daiļradi. Uzskati un izteikumi bija atšķirīgi, jo katram skolēnam ir savi iespaidi par dzirdēto un pārrunāto, katrs prot parādīt savas zināšanas un uzskatus.

Secinājumā var teikt, ka skolēni ir apgūvuši stundas piedāvāto tematu, ko apliecina viņu interese un līdzdalība stundas norisē, ka arī veiksmīgi uzrakstītais tests un uzdevums.

2. *stunda*. J. Ezeriņa novele „Mērkaķis” (sk. piel. 5)

Diplomdarba autore šajā mācību stundā ir iekļāvusi:

- 1) ievads stundā – asociācijas par noveles nosaukumu (sk. piel. 6);
- 2) J. Ezeriņa noveles „Mērkaķis” lasīšana grupās (sk. piel. 7);
- 3) praktisko uzdevumu pildīšana;
- 4) stundas norises apkopojums.

Stundas plāns

1. Ievads stundas tematā. J. Ezeriņa novele *Mērkaķis*.
2. Asociācijas ar vārdu *Mērkaķis*.
3. Darbs grupās (diskusijas vadītājs, literārais eksperts, mākslinieks).
4. Jautājuma apspriešana: *Kāpēc autors nosoda galveno varoni?*
5. Padarītā darba apkopojums.

Mācību stundas izvērtēšana un analīze

Skolotāja uzdevums, iesākot sarunu par J. Ezeriņa noveli „Mērkaķis”, bija ievadīt skolēnus noveles nosaukumā un piedāvā skolēniem uzrakstīt uz lapiņām savas asociācijas ar vārdu „mērkaķis”. Uzdevums ir virzīts uz radošās domāšanas attīstību, prasmi izteikt savas domas, ka arī rakstīšanas prasmes veicināšanu.

Uzdevumu pildīja 15 skolēnu. Visi skolēni veiksmīgi tika galā ar uzdevumu – katram skolēnam vārds „mērkaķis” izraisīja kādas asociācijas. Pārsvārā asociācijas bija šādas: *zoodārzs, tuvs cilvēka radnieks, iesauka, banāni, pūkains dzīvnieks*. No tā var secināt, ka skolēniem ir skaidrs priekšstats par to, kas ir mērkaķis, kur dzīvo, ko dara, kas viņam patīk. Skolēniem radies arī kaut kāds priekšstats par noveles saturu.

Skolotājs piedāvā skolēniem radošo darbu grupās, kur katram skolēnam ir savs uzdevums, katrs ir aktīvs grupas dalībnieks. Visi skolēni ir veiksmīgi tikuši galā ar dotajiem uzdevumiem, ka arī izrādīja savu interesi pret veikto darbu. Diskusijas vadītājs un literārais eksperts savus darbus veica mutiski, bet mākslinieks attēloja fragmenta notikumus uz papīra (sk. piel. 8).

Skolotājs palīdz skolēniem attīstīt un pilnveidot prasmi strādāt kolektīvā, komunicējot ar citiem grupas dalībniekiem, attīstīt un pilnveidot spēju strādāt ar

literatūras tekstu, iegaumējot un izvērtējot galvenās un būtiskās domas. Skolēni mācās strādāt ar informāciju, mācās izteikt savu viedokli, veidot savus secinājumus, analizējot un izvērtējot literāro darbu. Šeit tiek aktivizētas visas četras valodas prasmes: lasīšanas, rakstīšanas, runāšanas un klausīšanas prasmes, kas ir ļoti būtiskās otrās valodas apguvē un īpaši daiļdarbu apguvē.

Skolēniem ļoti patika radošais darbs grupās, kuru piedāvāja skolotājs noveles „Mērkaķis” apguvei. Uzdevumu izpildīšanas rezultāti bija diezgan augsti, jo skolēni strādāja ar prieku un aizrautību. Kad darbs ar daiļdarbu ir interesants un saistošs, tad tāds darbs dod produktīvus rezultātus.

3. stunda. Praktiskie uzdevumi J. Ezeriņa noveles „Mērkaķis” apguvē (sk. piel. 9).

Diplomdarba autore šajā mācību stundā ir iekļāvusi:

- 1) atkārtojumu par J. Ezeriņa personību un daiļradi (apkopojums);
- 2) galvenās iezīmes, faktus un secinājumus par J. Ezeriņa noveli „Mērkaķis”;
- 3) pārbaudes darbs par J. Ezeriņa noveli „Mērkaķis” (sk. piel. 10).

Stundas plāns

6. Apkopojums. J. Ezeriņa biogrāfija, personība, daiļrade.
7. Secinājumi par noveli. Jautājumi un atbildes.
8. Pārrunas par reālismu kā iezīmi literārajā darbā.
9. Pārbaudes darbs.

Mācību stundas izvērtēšana un analīze

Stundas laikā valdīja diezgan labvēlīga atmosfēra, skolēni izrādīja lielu interesi pret mācību darbu klasē. Skolēni aktīvi piedalījās diskusijā par J. Ezeriņa noveli „Mērkaķis”, aktīvi izteica savus viedokļus par galveno varoni un viņas rīcību. Daļa skolēnu uzskatīja, ka novele ir reālistiskā, jo masku ballē visi bija līdzīgi kādiem dzīvniekiem vai pasaku varoņiem, tāpēc baronese varēja arī kļūdīties, jo rast atšķirību starp dzīvnieku un cilvēku bija grūti. Vīti atkal uzskatīja, ka nav iespējams neatšķirt cilvēku no dzīvnieka un tā ir J. Ezeriņa fantastiskā novele. Diskusijas beigās skolotājs un skolēni nonāca pie secinājuma, ka, lai izvērtētu reālo situāciju, bija jābūt klāt notikumu gaitā. Aktīvi piedalījās apspriešanā par galvenās varones rīcību, jo sieviete jau atradās izmisima stadijā, tāpēc viņas prāts miglaini redzēja notiekošo situāciju.

Skolotājs piedāvāja skolēniem pārrunāt divus jēdzienus – romantismu un reālismu, lai sagatavotu skolēnus rakstiskam darbam. Skolēni parādīja diezgan labas zināšanas pārrunās par reālismu un romantismu. Viņiem bija skaidrs priekšstats par to, kādas iezīmes ir katram jēdzienam. Skolotājs tikai papildināja skolēnu teikto, palīdzēja skolēniem skaidri formulēt savas domas.

Skolotājs piedāvāja skolēniem rakstisko darbu par J. Ezeriņa noveli „Mērkaķis”. Rakstiskais darbs bija domāts kā neliels pārbaudes darbs, bet pēc tam skolotājs izdomāja to pārverst par vienkāršo rakstisko darbu, novērtējot skolēnu izteiktās domas ar „ieskaitīts” un „neieskaitīts”. Rakstiskais darbs bija vizuāls nevis uz skolēnu zināšanām, bet uz prasmi izteikt savas domas, izanalizēt piedāvātus apgalvojumus un izteikt savu viedokli.

Darbu rakstīja 16 skolēnu, visi saņēma vērtējumu „ieskaitīts”, izņemot vienu skolēnu, kurš tikai noliedza vai apstiprināja dotos apgalvojumus, bet viņa darbā neparādījās sava viedokļa izteikšana un analīze (šim skolēnam ir nopietna slimība, līdz ar to viņš reti apmeklē mācību stundas, ieskaitot latviešu valodas stundas). Katram skolēnam bija savs viedoklis par noteiktu apgalvojumu, bet tikai daži skolēni spēja ne tikai izteikt savas domas, bet arī argumentēt tās. Vairākiem skolēniem ir daudz gramatiskos kļūdu, nepareizi veidota teikuma struktūra, lasītājam ir grūti saprast izteikto domu.

Kopumā var secināt, ka skolēni 11. klasē ir spējīgi analītiski domāt, ne tikai izteikt, bet arī argumentēt savu viedokli, kaut gan šī spēja piemīt tikai dažiem. Diplomdarba autore uzskata, ka 11. klasē skolēniem jābūt spēcīgākam valodas zināšanu līmenim. Nākamgad šos skolēnus gaida Centralizēts Valsts eksāmens latviešu valodā un literatūra, kur literatūras uzdevumi tiek virzīti uz visām četrām valodas prasmēm. Skolotāja uzdevums 11. klasē ir ne tikai mācīt skolēnus, bet arī palīdzēt skolēniem attīstīt sevī visas četras valodas prasmes tādā līmenī, lai skolēni brīvi varētu pildīt dažāda veida uzdevumus. Uzdevums literatūrā nav virzīts vienmēr tikai uz zināšanām par noteiktu daiļdarbu, bet skolēniem jāprot dot savs vērtējums, jāparāda sava analīze, jāpamato savas domas, jāprot lasīt, rakstīt, klausīties un runāt pēc iespējas vienlīdzīgā līmenī.

4.2 Iespējamie praktiskie uzdevumi J. Ezeriņa noveļu apgūvē

Strādājot ar J. Ezeriņa novelēm, var izmantot dažādas mācību metodes, ka arī pielietot visas četras valodas prasmes: rakstīšanu, klausīšanos, runāšanu un lasīšanu. Skolēniem var dod iespēju izlasīt noveli pašiem mājās vai klasē, daiļdarba lasīšana var notikt individuāli vai grupā. Skolotājam ir iespēja nolasīt skolēniem kādu noveli vai ierakstīt to audioierakstā, lai attīstītu skolēniem klausīšanas prasmi. Izlasīto vai noklausīto daiļdarbu var pārrunāt, izmantojot dažādas pieejas un uzdevumus. Beigās var iedot skolēniem kādu rakstisko darbu, lai gan nostiprinātu, gan pārbaudītu skolēnu zināšanas.

Iespējamie uzdevumi, strādājot ar J. Ezeriņa novelēm:

1. Darbs ar tekstu.

Skolotājs piedāvā skolēniem izlasīt/noklausīties kādu J. Ezeriņa noveli mācību uzdevuma veikšanai. Skolēns iepazīstas ar tekstu un iegūst informāciju: veido jautājumus vai analizē, atbild uz jautājumiem atbilstoši mācību uzdevumam.

Piemēri:

J. Ezeriņa noveli „Kādas blusas stāsts” var droši izmantot literatūras mācību stundā mazākumtautību skolā. Novele ir interesanta, aizraujoša, ar neparsto atrisinājumu, kas neapšaubāmi var ieinteresēt skolēnus. Darbam ar tekstu ir iespējami dažādi veidi: lasīšana lomās, jautājumi un atbildes, prognozēšana.

Diplomdarba autore J. Ezeriņa noveļu apgūves procesā iesaka izmantot prognozēšanu, jo noveles teksts apjoma ziņā ir neliels, līdz ar to vienas stundas laikā skolēni var iepazīties ar jaunu noveli. Noveli ir nepieciešams sadalīt fragmentos (sk. piel. 11), lai skolēni pēc katra izlasītā fragmenta veidotu savu prognozi. Fragmentu daudzums: 3-4 fragmenti.

Noveles fragmentus var izmantot dažādi:

- iedot lasīt pašiem skolēniem;
- skolotājs pats lasa fragmentus;
- fragmenti skan audioierakstā.

Skolēni pēc katra fragmenta izsaka savas prognozes. Šo praktisko darbu ir iespējams veikt gan mutvārdos, gan rakstu veidā. Diplomdarba autore uzskata, ka šādu uzdevumu labāk veikt rakstiski, lai iedotu skolēniem laiku pārdomām.

Pēc katras prognozes, skolotājs pārbauda rakstisko uzdevumu – klausās skolēnu prognozes, domas, jūtas, argumentāciju, viedokļus. Skolotājs var uzdot arī dažus jautājumus par skolēnu uzrakstītām prognozēm:

- 1) Kāpēc tu veidoji tieši tādu noveles turpinājumu?
- 2) Kāda frāze/doma/izteiciens rosināja tevi veidot šādu noveles turpinājumu?
- 3) Tu mēģināji veidot tādu turpinājumu, kāds varētu būt J. Ezeriņam vai mēģināji veidot savu neatkārtojamo tekstu? u. tml.

Pēc skolēnu izteikumiem, skolotājs piedāvā skolēniem izlasīt/noklausīties nākamo fragmentu; atkal pārbaudīt skolēnu uzrakstīto un tā līdz noveles beigām. Kad ir nolasīts pēdējais fragments, skolotājs sarīko apkopojumu par paveikto darbu stundā.

Jautājumi – atbildes; diskusija, pārrunas – to visu var izmantot stundas nobeiguma daļā. Iespējamie jautājumi var būt šādi:

- 1) Vai jums patika novele „Kādas blusas stāsts”?
- 2) Ko autors grib pateikt lasītājam?
- 3) Kāda ir autora attieksme pret sievieti (pret blusu)?
- 4) Kādu blusa redz apkārtējo pasauli un cilvēkus?
- 5) Kādus secinājumus var veikt pēc noveles izlasīšanas?

Stundas beigās skolotājs apkopo skolēnu izteikumus un viedokļus, izsaka savu viedokli, veido secinājumus par izlasīto J. Ezeriņa noveli „Kādas blusas stāsts”, apkopo padarīto darbu stundā kopumā.

2. Debates.

Skolotājs piedāvā skolēniem izlasīt/noklausīties J. Ezeriņa noveli „Zvanītājs” (sk. piel. 12). Pēc noveles izlasīšanas var apspriest galvenus, būtiskus jautājumus:

- 1) Par ko ir J. Ezeriņa novele „Zvanītājs”?
- 2) Kāds ir galvenais varonis?
- 3) Kāds ir noveles risinājums?
- 4) Ko autors gribēja pateikt lasītājam?
- 5) Vai jūs piekrītat autoram?

Pēc jautājumu apspriešanas skolotājs var organizēt debates. Skolotājs vai skolēni piedāvā apspriešanai kādu apgalvojumu, par kuru ir izteikti pretrunīgi

viedokļi. Skolēni sadalās divās grupās. Katras grupas uzdevums ir iepazīstināt ar savu viedokli, argumentēt to, izteikt pretargumentus otras grupas viedoklim, pārliecināt pārējos. Debates var organizēt arī kā sacensības, kas notiek pēc zināmiem noteikumiem. Tajā gadījumā arī tiek izstrādāti vērtēšanas kritēriji. Debatēs svarīga nozīme ir ne tikai teiktā saturam, bet arī pasniegšanas veidam. Skolēni attīsta prasmi argumentēt un aizstāvēt savu viedokli, publiski uzstāties.

Dzās ieteicamās tēmas debatēm par J. Ezeriņa noveli „Zvanītājs”:

1. Pirmā grupa atbalsta galvenā varoņa rīcību; otrā grupa – nepieņem šādu cilvēka rīcību;

2. Pirmā grupa tēlo Krišu, otrā grupa – Kriša ģimeni.

Katras grupas dalībnieki veido apgalvojumus, pierādījumus, secinājumus par savu debatēs atvēlēto uzdevumu. Grupas apmainās ar saviem viedokļiem, pēc tā skolotājs izsaka savu viedokli, argumentē to, apkopo skolēnu padarīto grupu darbu.

3. Jautājumu sesija.

Skolēni, klausoties vai lasot tekstu, veido būtisko jautājumu sesiju par noteikto tēmu (objektu, procesu, parādību). Šo uzdevumu var veikt individuāli, pāros vai grupās. Pēc tam skolēni apmainās ar jautājumiem un sagatavo atbildes mutvārdos vai rakstveidā. Darba beigās skolēni atbild uz jautājumiem, iepriekš vienojoties par to, kā atradīs un sagatavos atbildes uz tiem jautājumiem. Jautājumu sesija var būt izmantojama pēc teksta izlasīšanas/noklausīšanas. Noveles apguves laikā pakāpēniski tiek izmantoti visi iespējamie jautājumi.

Šādu mācību metodi var izmantot, lasot/klausoties jebkuru J. Ezeriņa noveli pēc skolotāja izvēles. Skolēni attīsta savas iemaņas jautājumu veidošanā un uzdošanā, ka arī mekle atbildes uz tiem jautājumiem, mācās atbildēt uz jautājumu, argumentējot savu atbildi. Skolēni attīsta savas iemaņas, strādājot ar daiļdarba tekstu kā ar informatīvu avotu.

Skolotājs arī var sagatavot savus jautājumus un piedāvāt skolēniem atbildēt uz tiem. Saņemot atbildes arī uz saviem jautājumiem, stundas beigās skolotājs apkopo padarīto darbu stundā.

4. Lasīšana lomās.

Darbam klasē ir nepieciešams izveidot 3-4 skolēnu grupas pa 5-6 skolēniem katrā grupā. Visi grupas dalībnieki saņem vienu un to pašu noveli, kura sadalīta fragmentos. Katram grupas dalībniekam tiek piešķirta loma: diskusijas vadītājs, prātnieks, valodnieks, literārais eksperts, mākslinieks un analītiķis.

Diskusijas vadītājs plāno apspriežamos jautājumus vai īsi pastāsta par fragmenta saturu (atkarīgs no teksta/noveles satura). Viņa galvenais uzdevums ir palīdzēt grupas dalībniekiem saprast teksta informāciju un nodrošināt visiem iespēju izteikties. Literārais eksperts izvēlas tekstā vietas, kuras lasāmas skaļi, lai palīdzētu atcerēties vai izraisītu pārdomas par lasīto tekstu. Mākslinieks veido zīmējumus par izlasīto tekstu vai grafiski attēlo tajā saskatītas likumsakarības. Valodnieks izraksta no teksta nesaprotamus vārdus un meklē to skaidrojumus vārdnīcās vai aptaujot diskusijas dalībniekus. Analītiķis precīzākai teksta izpratnei meklē saistību starp izlasīto un savu vai citu dalībnieku pieredzi. Prātnieks veido izlasītā teksta kopsavilkumu. Kad visi savu uzdevumu veikuši, katrs grupas dalībnieks prezentē padarīto darbu.

Skolotāja uzdevums veikta darba laikā plaīdzēt skolēniem, atbildēt uz viņu jautājumiem, precizēt uzdevuma detaļas. Šādam darbam var izmantot jebkuru J. Ezeriņa noveli. Pēc padarītā darba skolotājs var organizēt pārrunas vai diskusiju par izlasīto vai uzdot skolēniem jautājumus. Šādi skolēni var līdzvērtīgi strādāt kā ar literāro, tā ar zinātnisko tekstu.

Šāda metode tika izmēģināta ar 11. klases skolēniem mazākumtautību skolā. Skolēniem ļoti patika strādāt grupās, viņi airautīgi pildīja uzdevumus, katrs grupas dalībnieks jutās vajadzīgs noveles apgūšanā un analizē. Skolēnu skaits nebija liels, līdz ar to skolēnu lomu skaits arī nebija liels, kaut gan rezultāts bija diezgan auglīgs – skolēni ir izlasījuši noveli, izpratuši un izanalizējuši to.

5. Noveles izpēte un analīze.

Noveles var analizēt arī no kompozīcijas uzbūves viedokļa, analizējot noveles tematiku, problemātiku, tēlu sistēmu un māksliniecisko savdabību. Mazākumtautību skolās skolēni to parasti dara dzimtās valodas stundās, apgūstot literārus darbus. Šo metodi var izmantot arī mazākumtautību skolā, strādājot ar latviešu literatūras tekstiem – šajā gadījumā ar novelēm.

Skolotājs var izvēlēties kādu no J. Ezeriņa novelēm un piedāvāt skolēniem analīzes darbu pēc šādas shēmas:

- 1) noveles nosaukums;
- 2) sizeta līnija: ekspozīcija, kulminācija, atrisinājums;
- 3) noveles galvenā doma/tēma;
- 4) stāstītājs (pirmā vai trešā persona);
- 5) vieta, laiks;
- 6) tēlošanas līdzekļi;
- 7) tēlu sistēma (sk. piel. 13).

Šādu uzdevumu var dod skolēniem, izmantojot vienu vai vairākas J. Ezeriņa noveles. Analizējot vienu noveli šādā veidā, to var salīdzināt ar kādu citu J. Ezeriņa noveli vai kāda cita rakstnieka noveli.

6. Noveles raksturojums.

Skolēniem J. Ezeriņa noveļu apguves laikā var piedāvāt ne tikai izlasīt noveli, bet arī raksturot to piederību noveles žanram (sk. piel. 14). Skolēniem var piedāvāt šādu darbu, kad viņiem jau ir kāds priekšstats par J. Ezeriņa novelēm, kad skolēni jau ir iepazīnušies ar dažām J. Ezeriņa novelēm.

Skolotāja uzdevums šajā gadījumā ir iepazīstināt skolēnus ar noveles žanru kā tādu, lai skolēniem ir noteikts pamats, lai spētu veikt analīzi. Skolēnu uzdevums ir ne tikai izprast noveles žanru, bet arī raksturot J. Ezeriņa noveļu piederību noveles žanram.

Šāds uzdevums attīsta skolēnu analītisko domāšanu, attīsta iemaņas darbā ar tekstu, paaugstina prasmi izvērtēt literāro tekstu arī no noteikta literārā žanra puses. Stundas laikā skolotājam ir jāpalīdz skolēniem tikt galā ar uzdevumu, paskaidrot skolēniem nesaprotamas lietas. Uzdevums ir rakstisks, bet to nav ieteicams izmantot kā pārbaudes uzdevumu, - stundas laikā skolēni pilda to rakstiski ar skolotāja palīdzību.

7. Vēstules rakstīšana vai dienasgrāmatas rakstīšana.

J. Ezeriņa noveļu apguvē var izmantot arī vēstuļu rakstīšanu, adresējot vēstuli kādam varonim vai arī pats varonis var rakstīt vēstuli kādam citam varonim. Līdzīgs uzdevums ir arī dienasgrāmatu rakstīšana kādā varoņa vārdā.

Skolotājs var izvēlēties kādu no J. Ezeriņa novelēm, piemēram, „Iegātnīša”. Uzdevums varētu būt šāds: uzrakstīt Māras dienasgrāmatu (domas, jūtas, pārdzīvojumus). Uzdevums ir rakstisks, attīsta skolēniem rakstīšanas prasmes,

radošās domāšanas prasmes, liek skolēniem brīvi izteikt savas domas par galveno varoni, iejusties viņas lomā.

Skolotājs var uzdod skolēniem lasīt/klausīties noveli, pēc tam pārrunāt ar skolēniem būtiskus aspektus par noveles saturu, galveno domu, autora ieceri. Rakstisko uzdevumu skolēni pilda paši, bet skolotājs tikai var ieteikt dažas idejas denasgāmatas rakstīšanai (29).

4.3 Secinājumi un ieteikumi skolas darbā

Prakses laikā 53. vidusskolā diplomdarba autore strādāja par skolotāju divus mēnešus. Par diviem mēnešiem bija iepazīti skolēni, viņu prasmes un iemaņas, viņu valodas zināšanas līmenis. Literatūras stundās skolēni ar ieinteresētību lasīja daiļdarbus, ar prieku analizēja tos, izteica savus viedokļus un secinājumus, dalījās ar pieredzi.

Neapšaubāmi, visi skolēni ir dažādi, katrs skolēns ir indivīds, katrs ir neatkārtojama personība. Protams, katram skolēnam ir nepieciešama individuāla pieeja, lai katrs skolēns justos laimīgs un uzmanības vērts.

Vadot literatūras stundās, diplomdarba autore secināja, ka skolēniem ir dažādos līmeņos attīstītas visas četras prasmes: rakstīšana, lasīšana, klausīšanās un runāšana. Kāds skolēns jau visu ir uzrakstījis, bet kādam ir nepieciešams vairāk laika, kāds jau ir izlasījis, bet pārējie vēl lasa, viens uztver dzirdēto ātri un viegli, bet otram ir nepieciešams atkārtojums un skaidrojums. Daži skolēni ātri un brīvi runā, var izteikt savu viedokli bez grūtībām, kādam ir grūtības runāšanā, nepietiekams vārdu krājums un valodas zināšanas. Ta viss ir dabiski, bet skolotāja uzdevums ir līdzsvarot tādu parādību – kādam dot papildus uzdevumu, kādam jāpievērš individuālā uzmanība.

Literatūras stundas skolas praksē ritēja aizrautīgi, interesanti un spraigi. Skolēniem iepatīkās J. Ezeriņa daiļrade, ka arī personība un dzīve. J. Ezeriņa personība viņiem likās neparastā, viņi apbrīvoja J. Ezeriņu kā cilvēku un kā rakstnieku. Dazi uzskatīja par īstu varoņdarbu, ka viņš spēja dzīvot dzīvespriecīgi ar neārstējamu slimību. Viņi ar interesi lasīja noveles, analizēja tos, izteica savus viedokļus un pārdomas. Skolēniem patika noveļu lasīšana, jo noveles ir īsprozas, neliela apjoma darbs. J. Ezeriņa novelēm ir negaidīts risinājums, neparastie varoņi, katrs ar savu raksturu, dzīvesveidu, izjūtām un pārdzīvojumiem.

Diplomdarba autore kā skolotāja centās sameklēt interesantus, radošus uzdevumus skolēniem, lai viņiem būtu interesanti iepazīt gan J. Ezeriņa biogrāfiskus datus, gan viņa daiļradi. Diemžēl, prakses laiks bija salīdzinoši īss, lai varētu īstenot visas ieceres attiecībā uz J. Ezeriņa daiļrades apguvi.

Prakses laikā diplomdarba autore ir izmantojusi tikai dažus no piedāvātiem uzdevumiem, jo stundu skaita un laika ierobežojums neļāva izpildīt vairāk. Dažreiz iecerētie un saplānoti uzdevumi netika realizēti praksē, jo vajadzēja ilgāku laiku pakavēties pie citiem uzdevumiem, kuru pildīšana neritēja tik vienkārši un ātri.

Secinājumā var teikt, ka daiļdarbu apguve otrajā valodā nav tik vienkāršs process, tas ir garš ceļš, kas jāiziet pakāpēniski, sastapjoties ar grūtībām un nepilnībām, bet izejot to līdz galam, var saprast, ka šī ceļa iziešana bija vērtīga. Skolotāja ar skolēniem spēja daudz ko panākt, daudz iemācīties un uzzināt. Ne tikai skolotāja dalījās ar savu pieredzi, palīdzēja skolēniem apgūt daiļdarbus, bet arī skolēni dalījās ar savu pieredzi, uzskatiem un domām.

Diplomdarba autore iesaka topošajiem skolotājiem izturēties ar cieņu pret saviem skolēniem, atbalstīt viņus grūtajos brīžos, ieklausīties viņu teiktajos vārdos, sniegt viņiem savu pieredzi un ņemt vērā arī viņu pieredzi. Skolotājam ir jāatceras, ka mācīšanas process ir abpusējs, skolēnu nevar iemācīt, bet var palīdzēt viņam mācīties. Runājot par literāro darbu apguvi, ir būtiski atzīmēt to faktu, ka daiļdarba uztvere katram cilvēkam ir savdabīga, katrs izteikts viedoklis un secinājums var būt pareizs, tikai jāpalīdz skolēniem to izprast, izvērtēt, izteikt un argumentēt.

NOBEIGUMS

Noslēgumā diplomdarba autore grib apkopot padarīto darbu un novērtēt iegūto rezultātu atbilstību pētījumā izvirzītajām problēmām.

Diplomdarba mērķis tika panākts un uzdevumi tiek izpildīti un realizēti praksē, ko atspoguļo pētījumā paveiktais darbs, kas ietver sevī teorētisko un praktisko daļu. Veiktā pētījuma teorētiskā daļa tiek saskaņota ar pētījuma praktisko daļu, kas krasi parāda pētījuma atbilstību norādītiem kritērijiem.

Teorētiskās daļas materiālu vākšana bija nepieciešama, lai iegūto informāciju realizētu praksē literatūras stundās 11. klasē mazākumtāitību skolā. Metožu, uzdevumu un paņēmieni izvēle un alāsšana tika veikti saistībā ar J. Ezeriņa noveļu apguvi 11. klasē. Veiksmīgi izdevās arī skolēnu personības audzināšana, pamatojoties uz teorētisko materiālu un pielietojot to praksē. Prakses laikā iegūtie materiāli, uzdevumi tika izanalizēti un apstrādāti, veikti secinājumi.

Diplomdarba autores kā skolotājas profesionālā pieredze darbā skolā ir neliela, varbūt viss iecerētais neatbilst zināmam profesionālām līmenim, kaut gan profesionalitāte nāk ar pieredzi un laiku, ka arī ar nopietnu darbu un analīzi.

Diemžēl, veikto pētījumu par J. Ezeriņa noveļu apguvi iespējām 11. klasē mazākumtāitību skolā nebija iespējams salīdzināt ar kādu citu līdzīgo pētījumu, jo tādi netika atrasti.

Diplomdarba autore ir gandarīta ar veikto pētījumu, jo tas sniedza ne tikai teorētiskās zināšanas par J. Ezeriņa biogrāfiju, personību un daiļradi, bet arī profesionālo pieredzi darbam skolā.

Garīgo cilvēka kultūru un izpratni veido nevis lasāmās vielas daudzums, bet gan iekšēja izjūta daiļdarba uztverē. Šis svarīgs uzdevums ir jāpaveic skolotājam, strādājot kopā ar skolēniem ar literāriem darbiem.

Skolotājs strādā radošu darbu, viņš vienmēr atrodas savas profesionālās kompetences attīstības ceļā. Skolotājam vienmēr ir jāzina vairāk, nekā piedāvā skolēnu mācību grāmata, jo skolotājam vienmēr jābūt gatavam atbildēt uz skolēna uzdotiem jautājumiem, viņmēr jāseko līdzi visādiem grozījumiem un jaunumiem. Tieši skolotāja rokās atrodas nākamās paaudzes izglītošana un audzināšana.

SECINĀJUMI

1. Diplomdarba mērķis ir sasniegts, diplomdarba uzdevumi paveikti, ko var secināt no pētījuma teorētiskās, metodiskās un praktiskās daļas kopumā.
2. J. Ezeriņa biogrāfisko datu iepazīšanas un apgūšanas nepieciešamība mazākumtautību skolas programmā tika pierādīta ne tikai teorētiski, bet arī praktiski.
3. Noveles žanra īpatnības apgūšana ir nepieciešama, lai skolēniem rastos priekšstats par J. Ezeriņa daiļradi, ka arī noderētu noteiktu praktisko uzdevumu pildīšanai.
4. J. Ezeriņa noveļu rakstīšanas īpatnības ir jāizpēta un jāapgūst katram skolotājam profesionālim, jo skolotājam ir jāpaaugstina savs kompetences un zināšanu līmenis.
5. Skolotājam jāpiedāvā skolēniem iespēja salīdzināt viena rakstnieka daiļdarbu ar cita rakstnieks līdzīgo daiļdarbu, jo tad paaugstinās skolēnu zināšanu līmenis, spēja analizēt, izvērtēt, salīdzināt.
6. Skolotājam vienmēr jābūt radošam, jāizdomā jaunie uzdevumi, metodes un pieejas, iepazīstot skolēnus ar literatūras darbiem.
7. Skolēnam ir jādod iespēja izteikties, paust savas domas, veidot secinājumus, jāpalīdz skolēnam attīstīt savu radošo domāšanu.
8. Skolotājam jāpiedāvā skolēnam pēc iespējas vairāk uzdevuma variantus, lai skolēnam būtu iespēja izmēģināt sevi dažādās lomās.
9. Literatūras skolotājam ir svarīgi ne tikai panākt to, lai skolēni lasītu daiļdarbus, bet arī varētu uztvert to daiļdarbu, palaist caur sevi, caur savu būtību.
10. Garīgo cilvēka kultūru, neapšaubāmi arī skolēna garīgo kultūru (pat ja latviešu valodu viņš apgūst kā otro valodu), raksturo nevis tas, cik daudz viņš ir spējis uztvert un saglabāt savā atmiņā par latviešu literatūru, bet cik dziļi un spēcīgi viņš to pārdzīvo savā dvēselē.
11. Literatūras apguve otrajā valodā mūsdienās jau tuvinās literatūras apguvei dzimtajā valodā, mazākumtautības skolas skolotājam nedrīkst par to aizmirst.
12. Svarīgi paskaidrot, ka daiļdarba uztvere ir radošs akts, kas ir ierosināms, bet nepakļaujas priekšstatiem.
13. Daiļdarba apgūvē ir iekļautas visas četras valodas prasmes, kuras ir vienlīdzdzīgi svarīgas daiļdarba apgūvē.

14. Darbs skolā par skolotāju ir radošs, priecīgs, gandarīts, bet skolotājam jāpieliek daudz garīgā spēka, lai palīdzētu skolēniem izjust literāro darbu kā mākslu.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. **Ezeriņš J.** *Kopotī raksti* 5. sēj. **1955**; 5.-47. lpp.
2. **Ērdmanis P.** *Sejas un sapņi* **1955**; 125. lpp.
3. **Bībers G., Freidenfelds I.** *Literatūras teorija* **1978**; 147.-148. lpp.
4. **Kiršentāle J. Smilkčiņa B., Vardaune Dz.** *Prozas žanri* **1991**; 139.-150. lpp.
5. **Ausekle D.** *Daiļdarba interpretācija skolā* **2003**; 51.-89. lpp.
6. **Upīts A.** *Par latviskās padomju noveles izcelsmi* **1962**; 121. lpp.
7. **Турбин В.Н.** *К феноменологии литературных и риторических жанров в творчестве А. П. Чехова* **1973**; с. 214.
8. *Эстетика американского романтизма* **1977**; с. 110-120.
9. **Бахтин М.М.** *Проблемы поэтики Достоевского* **1972**; с. 307.
10. **Ezeriņš J.** *Stāsti un noveles* **1962**; 174. lpp.
11. **Rubenis A.** *Cilvēks mītiskajā pasaules ainā* **1994**; 19.-20. lpp.
12. **Ezeriņš J.** *Dzejas un prozas izlase* **1978**; 42.-200. lpp.
13. **Mauriņa Z.** *Pārdomas un ieceres: Eseju krājums* **1934**; 48. lpp.
14. **Vītola I.** *Interpunkcijas lietojums 20. gs. sākumā impresionisma prozā Latvijā* **2000**; 186. lpp.
15. **Rudzītis J.** *Literatūras mācība skolā* **2000**; 4.-67. lpp.
16. **Асмус В.** *Вопросы теории и истории эстетики* **1968**; с. 62-63.
17. *Kopotī raksti* 15. sēj. **1985**; 12.-13. lpp.
18. **Students J. A.** *Vispārīgā pedagogija* **1998**; 305. lpp.
19. **Mauriņa Z.** *Dzejnieka uzdevums mūsdienās* **1997**; 68. lpp.
20. **Роджерс Карл Р.** *Взгляд на психотерапию. Становление человека* **1998**; с. 336.
21. *Valsts pamatizglītības standarts* **1998**; 7. lpp.
22. **Zeile P.** *Personība un vērtības* **1979**; 118. lpp.
23. **Birkerts A.** *Rainis kā mākslinieks* **1925**; 149. lpp.
24. **Suhomļinskis V.** *Sirdi atodu bērniem* **1974**; 134. lpp.
25. **Suhomļinskis V.** *Pilsoņa veidošanās* **1975**; 7. lpp.
26. **Kārklis R.** *Literatūras mācīšanas pamatprincipi* **1981**; 12.-15. lpp.
27. *Komunikācija svešvalodu mācīšanā* **1998**; 1. lpp.
28. *Mūsdienu metodikas rokasgrāmata skolotājiem* **2004**; 51.-88. lpp.
29. isec.gov.lv/pedagogiem.program.pamatskol/14.pdf

30. *Latviešu literatūras hrestomātija 11. klasei mazākumtautību skolā* **1997**; 158.-170. lpp.

